OVER

PSYCHOANALYSE

VIJF VOORDRACHTEN GEHOUDEN TER GELEGENHEID
VAN HET 20-JARIG BESTAAN DER CLARK UNIVERSITY

in Worcester Mass.

SEPTEMBER 1909

DOOR

Prof. Dr. SIGM. FREUD LL.D.

MET TOESTEMMING VAN DEN SCHRIJVER VERTAALD

DOOR

Dr. J. E. G. VAN EMDEN
te 's-Gravenhage

TWEEDE DRUK

LEIDEN -:- S. C. VAN DOESBURGH -:- 1922

OVER

PSYCHOANALYSE

VIJF VOORDRACHTEN GEHOUDEN TER GELEGENHEID VAN HET 20-JARIG BESTAAN DER CLARK UNIVERSITY

in Worcester Mass.

SEPTEMBER 1909

DOOR

Prof. Dr. SIGM. FREUD LL.D.

MET TOESTEMMING VAN DEN SCHRIJVER VERTAALD

DOOR

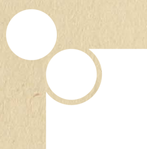
Dr. J. E. G. VAN EMDEN

te 's-Gravenhage

TWEEDE DRUK

LEIDEN -:- S. C. VAN DOESBURGH -:- 1922

VOORBERICHT.

De naam „psychoanalyse" is door SIGMUND FREUD gegeven aan een nieuwe wijze van onderzoek en behandeling van verschillende op stoornissen in het onbewuste zieleleven berustende z. g. zenuwziekten, door hem voortaan psychoneurosen genoemd. Gedurende het behandelen van patiënten, die voor verreweg het grootste gedeelte reeds herhaaldelijk elders vergeefs afdoende hulp hadden gezocht, werd deze methode door hem uitgewerkt en onder het overwinnen van schijnbaar onoverkomelijke moeilijkheden, ondanks allerlei tegenwerking meer en meer voor de praktijk geschikt gemaakt.

Deze psychoanalyse bleek hem ook voor de psychologie van den normalen mensch van de grootste beteekenis te zijn, en wel niet 't minst wegens het diepere inzicht, hetwelk zij brengt in het zieleleven, dat door verschillende psychische processen zoo streng gedetermineerd blijkt te zijn, dat ook op dit gebied het begrip toeval steeds meer terrein verliest.

Bovendien doet de psychoanalyse vele, de beschavingsgeschiedenis betreffende vraagstukken in een nieuw licht verschijnen, zoodat verschillende problemen die schijnbaar geen verband met elkander hielden, van uit dezelfde gezichtspunten verklaard kunnen worden.

Zooals vele nieuwe opvattingen stuit ook de psychoanalyse op een grooten weerstand bij de velen, die van haar eene verstoring van de bestaande evenwichtstoestanden vreezen.

Met welk een ongeloof, spot en lijdelijk verzet werd —, om niet zoo heel ver in de geschiedenis terug te gaan — o. a. de leer der met het bloote oog onzichtbare ziektekiemen, door de oudere pathologie en het publiek ontvangen.

Bij de psychoanalyse is dit nog meer begrijpelijk, want zij onthult ons het bestaan van verschillende neigingen en aandriften, die door de hoogere begrippen welke wij gedurende de ontwikkeling van onze beschaving moeizaam verwierven, werden in toom gehouden en waarvan we niet gaarne willen erkennen, dat zij werkelijk nog in ons levend zijn, ja zelfs van uit het diepste der ziel invloed uitoefenen op onze daden.

Voor de meeste menschen moet er dan ook eene bepaalde aanleiding zijn, willen zij er toe komen zich over de verschillende moeilijkheden heen te zetten, die een nader ingaan op de psychoanalyse en vooral een eigen onderzoek in dezen in den weg staan.

Ruim twee jaar geleden, toen ik van de kathartische behandelingsmethode en van psychoanalyse nog slechts uit referaten had kennis genomen, maakte het ziekteverloop bij eene patiënte met ernstige zenuwverschijnselen een grooten indruk op mij.

Toen zij mij namelijk na het overwinnen van veel weerstand eindelijk onder hevige gemoedsbeweging de geschiedenis van een voor haar hoogst krenkende bejegening had toevertrouwd, bleek zij plotseling van een zeer hinderlijk ziekteverschijnsel bevrijd te zijn, een verschijnsel, dat duidelijk in verband stond met de situatie, waarin zij zich destijds had bevonden, terwijl zij zich zóó had weten te beheerschen, dat de omgeving niets van wat er in haar omging bespeurd had. Deze observatie gaf mij aanleiding de psychoanalyse nader te bestudeeren en deze ging mij meer en meer boeien, naarmate ik langzamerhand zoowel bij patiënten als bij gezonden ervaringen opdeed, die de waarnemingen der Freud'sche school in hun onderlingen samenhang bevestigden.

Vooral de lessen en de voorlichting, die ik van Prof. S. FREUD in Weenen en Dr. C. G. JUNG in Zürich persoonlijk mocht ontvangen, hielpen mij verder op weg met deze studie,

die daarom zoo moeilijk is, omdat men zich alleen door zelfstandig onderzoek en door zelfanalyse, en wel met behulp van een moeilijk te leeren en tijdroovende techniek, op alle punten een eigen overtuiging kan vormen.

Ondanks dit alles groeit de psychoanalytische beweging gestadig en terwijl niet meer dan een tiental jaren geleden FREUD met enkele leerlingen alleen stond en vrijwel dood gezwegen werd, bestaat er sinds eenigen tijd eene internationale psychoanalytische vereeniging met reeds meer dan honderd leden (behalve geneeskundigen ook een aantal juristen, litteratoren, theologen en psychologen) die, met Weenen en Zürich als hoofdcentra, in verschillende steden van Europa en Amerika verspreid zijn.

Behalve in boeken, brochures en artikelen in verscheidene vaktijdschriften, worden de resultaten van hunne onderzoekingen geregeld gepubliceerd in een drietal tijdschriften, die uitsluitend aan de studie der psychoanalyse en daarmede verband houdende vraagstukken gewijd zijn, terwijl dit jaar in München de vierde groote jaarlijksche bijeenkomst der psychoanalytici zal plaats hebben.

Moge deze vertaling van het door den vader van de psychoanalyse gegeven overzicht van zijne methode en de resultaten daarvan, ook in Nederland, waar de nieuwe leer zich reeds enkele aanhangers verwierf, de diepere psychologie van het onbewuste in ruimeren kring bekend helpen maken. Dan zullen ongetwijfeld velen die tot nu toe slechts door afkeurende beoordeelingen en verdachtmakingen kennis kregen van de psychoanalyse, opgewekt worden zich zelf op grond van eigen studie en onderzoek een oordeel te gaan vormen.

LEIDEN 21 Maart 1912. J. E. G. VAN EMDEN.

VOORBERICHT VOOR DEN TWEEDEN DRUK.

Sedert het verschijnen van deze vertaling hebben de algemeene belangstelling in de psychoanalyse van het publiek en de beoefening van deze wetenschap in medische en andere wetenschappelijke kringen in Nederland groote vorderingen gemaakt. Uit de samenkomsten van een aantal de psychoanalyse uitoefenende en bestudeerende geneeskundigen is de Nederlandsche Vereeniging voor Psychoanalyse voortgekomen, die bij gelegenheid van het zesde congres van de Internationale Psychoanalytische Vereeniging in September 1920 in Den Haag gehouden, een zestigtal leden van de andere afdeelingen — Weenen, Buda-Pest, Berlijn, Engeland, Zwitserland en de Vereenigde Staten — alsmede een aantal gasten op door de buitenlanders gewaardeerde wijze kon ontvangen. Dit was het eerste wetenschappelijke congres, waarop Engelschen met Duitschers en Oostenrijkers weer in gemeenschappelijken arbeid hebben samengewerkt; aldaar werd besloten het volgende congres in Berlijn te doen plaats hebben.

Ofschoon er in het Nederlandsch nog eenige populaire verhandelingen over de FREUD'sche leer zijn verschenen, meende ik aan het voorstel van den uitgever om van deze vertaling een tweeden druk te doen verschijnen, te moeten gehoor geven, daar nog steeds dit overzicht van de psychoanalyse de beste eerste oriënteering geeft voor hen die met de dieper gaande werken van de Weensche School wenschen kennis te maken.

Als een bewijs hoe FREUD's levenswerk ook door verklaarde tegenstanders van vele zijner opvattingen steeds meer wordt gewaardeerd, kan dienen, dat hij kort geleden bij gelegenheid van het vijftigjarig bestaan van de Nederlandsche Vereeniging voor Psychiatrie en Neurologie tot eerelid dezer vereeniging werd gekozen.

November 1921. J. E. G. VAN EMDEN.

I.

Dames en Heeren! Het is een voor mij ongekende en eigenaardige gewaarwording als spreker voor belangstellenden van de Nieuwe Wereld op te treden. Ik veronderstel, dat ik deze eer slechts te danken heb aan het verband tusschen mijn naam en het thema der psychoanalyse en daarom kies ik dan ook de psychoanalyse tot onderwerp van mijne voordrachten. Ik wil trachten heel in 't kort U een overzicht over de geschiedenis van het ontstaan en de verdere ontwikkeling van deze nieuwe onderzoekings- en genezingsmethode te geven.

Wanneer het eene verdienste is, de psychoanalyse in 't leven te hebben geroepen, dan is dat toch niet mijne verdienste. Aan het leggen van de eerste grondslagen er van heb ik geen deel gehad. Ik was als stüdent bezig met het afleggen van mijne laatste examens, toen een ander Weensch geneeskundige, Dr. JOZEF BREUER [1]) deze behandelingswijze voor 't eerst bij een aan hysterie lijdend meisje toepaste (1880—1882). Met de ziekte- en behandelingsgeschiedenis van deze patiënte, welke ge uitvoerig weergegeven vindt in de later door BREUER en mij uitgegeven „Studien über Hysterie" [2]), willen wij in de eerste plaats ons bezighouden.

---

[1]) Dr. JOZEF BREUER, geboren 1842, correspondeerend lid der „Kaiserliche Akademie der Wissenschaften", bekend door onderzoekingen over de ademhaling en de physiologie van het evenwichtsgevoel.

[2]) Studiën über Hysterie 1895. Fr. Deuticke, Wien, 2e Aufl. 1909.

Vooraf nog eene opmerking: Ik heb niet zonder zekere bevrediging vernomen, dat het meerendeel mijner toehoorders niet tot den geneeskundigen stand behoort. Maakt U nu niet bezorgd er over, dat er eene bijzondere geneeskundige ontwikkeling noodig zou zijn om te kunnen volgen, wat ik U te zeggen heb. Wij zullen weliswaar een eindweegs met de geneeskundigen meegaan, maar weldra zullen we hen verlaten, om Dr. BREUER op een hem geheel eigen weg te volgen.

Dr. BREUER's patiënte, een 21-jarig, geestelijk hoog begaafd meisje, produceerde in 't verloop van haar meer dan twee jaren durende ziekte, een reeks van lichamelijke afwijkingen en geestelijke stoornissen, die wel verdienden ernstig opgevat te worden. Zij had een stijve verlamming gepaard met ongevoeligheid van rechter arm en rechter been, van tijd tot tijd dezelfde aandoening aan de ledematen van de linker lichaamshelft, stoornissen in de oogbewegingen en veelvuldige beperkingen van het gezichtsvermogen, moeilijkheden met de houding van haar hoofd, een intensieve zenuwhoest, walging tegen voedsel en eenmaal verscheidene weken lang, ondanks kwellenden dorst, onvermogen om te drinken; ook had zij eene beperking van het spraakvermogen, die zoo ver ging, dat zij niet meer in staat was hare moedertaal te spreken of te verstaan; eindelijk vertoonde zij toestanden van absentie, verwardheid, deliriën, verandering van hare geheele persoonlijkheid. Aan dezen toestand zullen wij later onze opmerkzaamheid moeten wijden.

Wanneer men van zulk een ziektebeeld hoort, behoeft men geen dokter te zijn, om over te hellen tot de opvatting, dat er sprake is van een zwaar lijden, waarschijnlijk van de hersenen, met weinig uitzicht op herstel en grooten kans op een spoedig overlijden van de patiënte.

De geneeskundigen intusschen weten zeer goed, dat voor

eene reeks van ziektegevallen met dergelijke ernstige verschijnselen, eene andere, veel gunstigere opvatting meer gerechtvaardigd is. Wanneer zulk een ziektebeeld optreedt bij een jeugdig individu van het vrouwelijk geslacht, welks edele organen (hart, nieren) volgens het objectief onderzoek normaal zijn, terwijl het daarentegen hevig schokkende gemoedsaandoeningen ondervonden heeft, en wanneer de symptonen, afzonderlijk beschouwd, in zekere fijnere karakteristieke bijzonderheden afwijkingen vertoonen van wat verwacht zou moeten worden, dan vatten de geneeskundigen zulk een geval niet te ernstig op. Zij zeggen, dat dan niet een organische aandoening van de hersenen aanwezig is, maar die raadselachtige, sedert den tijd der Grieken hysterie genoemde toestand, die in staat is een groot aantal zeer ernstige ziektebeelden na te bootsen. Zij houden dan het leven voor niet bedreigd, en achten een zelfs volkomen herstel der gezondheid waarschijnlijk. De differentieeldiagnose tusschen eene dergelijke hysterie en zwaar organisch lijden is niet altijd gemakkelijk. Voor het oogenblik behoeven we niet te weten hoe zij wordt gesteld: genoeg, dat juist het geval van BREUER'S patiënte zóó was, dat geen zaakkundig arts zich in de diagnose der hysterie zou vergist hebben. Het is hier de plaats om uit hare ziektegeschiedenis te vermelden, dat de eerste verschijnselen optraden, terwijl ze haar teergeliefden vader gedurende eene zware, doodelijke ziekte verpleegde, en dat zij de verpleging moest opgeven omdat zij zelf ziek werd.

Tot zoover hebben wij van de leiding der geneeskundigen kunnen profiteeren, maar nu zullen we weldra van hen scheiden. Gij moet n.l. niet denken, dat het vooruitzicht op geneeskundige hulp voor een zieke wezenlijk beter wordt door het feit, dat de diagnose op hysterie in plaats van op eene ernstige organische hersenaandoening gesteld wordt.

Tegen de zware hersenziekten is de geneeskunst in de meeste gevallen machteloos, maar ook tegen de hysterische aandoeningen weet de arts niets te doen. Hij moet het aan de goedheid der natuur overlaten, wanneer en op welke wijze zij de door hem gestelde prognose tot werkelijkheid zal maken [1]).

De herkenning van de hysterie brengt dus voor den zieke weinig verandering, maar heeft des te meer invloed op den geneesheer. Wij kunnen waarnemen, dat hij zich tegenover den hysterischen patiënt geheel anders gedraagt dan tegenover den zieke met een organisch lijden. Hij wil eerstgenoemden niet dezelfde deelneming toonen als den ander, daar diens ziekte veel minder ernstig is en toch aanspraak er op schijnt te maken, voor even ernstig te gelden. Maar er is nog meer. De dokter, die door zijne studiën zooveel heeft geleerd, wat den leek onbekend blijft, heeft zich van de ziekteoorzaken en de ziekelijke veranderingen, b.v. in de hersenen van een aan eene apoplexie of aan eene nieuwvorming lijdenden patiënt voorstellingen kunnen vormen, die tot op zekere hoogte juist moeten zijn, daar zij hem in staat stellen de verschillende bijzonderheden van het ziektebeeld te begrijpen. Maar voor de details der hysterische phaenomenen laten hem al zijn weten en al zijn anatomisch-physiologische en pathologische kennis in den steek. Hij kan de hysterie niet begrijpen, hij staat er zelf als een leek tegenover. En dat heeft nog nooit iemand, die anders trotsch op zijn wetenschap meent te mogen zijn, aangenaam kunnen vinden. Dit is de reden waarom de lijders aan hysterie zijn sympathie verliezen.

Hij beschouwt ze als personen, die de wetten van zijne

[1]) Ik weet dat deze bewering nu niet meer juist is, maar in de voordracht denk ik mij en mijne hoorders terug in den tijd voor 1880. Dat het sedert dien anders is geworden, daarop zijn juist de onderzoekingen, die ik U in den loop van deze voordracht zal schetsen, van grooten invloed geweest.

wetenschap overtreden, hij ziet op ze neer zooals de rechtzinnigen op de ketters: hij acht ze tot alle mogelijke kwaad in staat, beschuldigt ze van overdrijving en opzettelijk bedrog, van simulatie en hij bestraft ze door hun zijn belangstelling te onttrekken.

Dit verwijt nu heeft Dr. BREUER bij zijne patiënte niet verdiend; hij schonk haar sympathie en belangstelling, ofschoon hij haar aanvankelijk niet wist te helpen. Waarschijnlijk maakte zij het hem ook gemakkelijker door hare buitengewone geestesgaven en haar voortreffelijk karakter, waarvan hij in de door hem opgestelde ziektegeschiedenis getuigt. Met sympathie haar observeerende, vond hij weldra den weg, die de eerste hulp mogelijk maakte.

Men had opgemerkt, dat gedurende hare toestanden van absentie en psychische alteratie met verwardheid de zieke gewoonlijk eenige woorden prevelde, die den indruk maakten thuis te behooren in een samenhangend geheel, dat haar gedachten bezig hield. De dokter liet zich deze woorden mededeelen, bracht haar in een soort hypnose en herhaalde telkens deze woorden ten einde haar er toe te brengen, daaraan aanknoopende, mededeelingen te doen. De zieke ging hierop in en reproduceerde nu voor den dokter de psychische scheppingen, die haar gedurende de absenties beheerscht hadden en zich in die enkele woorden, die zij uitte, verraden hadden. Het waren dieptreurige, dikwijls poëtisch schoone phantasiën, dagdroomen zouden we zeggen, die gewoonlijk de situatie van een meisje aan het ziekbed van haar vader als uitgangspunt hadden. Had zij zoo een aantal van zulke phantasiën verteld, dan was zij als bevrijd en weer in 't normale zieleleven teruggekeerd. Het welbevinden, dat verscheidene uren aanhield, week dan den volgenden dag voor een nieuwe absentie, die op dezelfde wijze door het vertellen van de nieuw gevormde phantasiën werd

opgeheven. Men kon zich niet onttrekken aan den indruk dat de psychische afwijking, die gedurende de absenties aan den dag kwam, een gevolg was van den prikkel, die uitging van deze zeer emotioneerende phantasiën. De patiënte zelve, die gedurende deze periode van hare ziekte merkwaardig genoeg slechts Engelsch sprak en verstond, gaf aan deze nieuwe wijze van behandelen den naam „talking cure", of sprak schertsend van „chimney sweeping."

Het bleek weldra, als 't ware toevallig, dat men door zulk schoonvegen van de ziel nog meer bereiken kon dan voorbijgaande opheffing der steeds terugkeerende benevelingen van het bewustzijn. Ook ziekteverschijnselen konden verdwijnen, wanneer in hypnose onder sterke ontlading der gemoedsaandoening de patiënte zich herinnerd had, door welke aanleiding en krachtens welken samenhang deze symptonen 't eerst waren opgetreden.

„Er was in den zomer eene periode van groote hitte geweest en de patiënte had zeer veel dorst geleden, want zonder daarvoor een reden te kunnen opgeven, was het haar plotseling onmogelijk geworden te drinken. Ze nam het glas water waar ze naar smachtte in de hand, maar zoodra het aan hare lippen raakte, stootte zij het weg als iemand met watervrees. Blijkbaar was zij dan gedurende een paar seconden in eene absentie. Zij leefde slechts van vruchten, meloenen enz. om den dorst minder kwellend te maken. Toen dat ongeveer zes weken geduurd had, redeneerde zij eens onder de hypnose over hare Engelsche gezelschapsjuffrouw, van wie zij niet hield, en vertelde toen met alle teekenen van walging, hoe zij op de kamer van die juffrouw gekomen was en hoe daar het hondje, dat afschuwelijke dier, uit een glas gedronken had. Zij had niets gezegd, want zij wilde beleefd blijven.

Nadat zij op energieke wijze de haar nog dwarszittende

ergernis had geuit, vroeg zij om drinken, dronk zonder de minste aarzeling eene groote hoeveelheid water en ontwaakte uit de hypnose met het glas aan de lippen. Hiermede was de stoornis voor goed verdwenen.” [1])

Veroorlooft mij nog een oogenblik bij deze waarneming stil te staan. Nog niemand had met zulke middelen een hysterisch verschijnsel opgeheven, en daarbij zulk een diepen blik geslagen in de wijze van het ontstaan daarvan. Het moest eene ontdekking met ver strekkende gevolgen worden, wanneer de verwachting bevestigd werd, dat nog andere, ja misschien het meerendeel van de symptomen bij de zieke op zulk eene wijze ontstaan waren en op zulk eene wijze konden worden opgeheven. BREUER deinsde niet voor de moeite terug zich daarvan te overtuigen, en volgens een vast plan deed hij nu navorschingen betreffende de pathogenese van de andere en ernstigere ziekteverschijnselen. Het was werkelijk zoo: bijna alle symptomen waren zoo ontstaan als resten, als neerslagen als ge wilt, van zeer emotioneerende gebeurtenissen, die wij daarom later „psychische traumata” genoemd hebben. De eigenaardigheden der symptomen werden begrijpelijk door het verband met de „schokkende scènes” die hen veroorzaakt hadden. Ze waren, zooals de kunstterm luidt, door de scènes waarvan zij de herinneringsresten vormden, gedetermineerd en behoefden niet meer als willekeurige of raadselachtige producten der neurose te worden beschreven. Slechts in één opzicht werd de verwachting teleurgesteld. Het was niet altijd één enkele levensondervinding die het symptoom had doen ontstaan, maar meestal hadden talrijke, dikwijls een groot aantal overeenkomstige, achtereenvolgens opgetreden traumata te zamen die uitwerking gehad. Deze geheele keten van ziekmakende herinneringen

---

[1]) Studiën über Hysterie 2 Aufl. p. 26.

moest dan in omgekeerde chronologische volgorde worden gereproduceerd: dus de laatste 't eerst en de eerste 't laatst, en het was totaal onmogelijk tot den eersten en dikwijls werkzaamsten schok met overslaan van de later plaats gehad hebbende, direct door te dringen.

Gij zult nu zeker nog andere voorbeelden van 't veroorzaken van hysterische symptomen van mij willen vernemen, behalve dat van de watervrees door walging voor den uit het glas drinkenden hond. Ik moet mij echter, als ik mij aan mijn programma wil houden, tot enkele voorbeelden beperken. Zoo vertelt BREUER, dat hare gezichtsstoornissen tot bepaalde aanleidingen teruggebracht konden worden, b.v. „op deze wijze dat patiënte met tranen in de oogen aan het ziekbed zat en plotseling haar vader vroeg hoe laat het was; zij zag dan onduidelijk, spande zich in, bracht het horloge dicht bij haar oog, waardoor de wijzerplaat zeer groot scheen (makropsie en strabismus conv.) of wel zij deed haar best om hare tranen in te houden, om den zieke deze niet te laten zien. [1]) Alle ziekmakende indrukken waren overigens afkomstig uit den tijd, dat zij deelnam aan de verpleging van haar zieken vader.

„Op zekeren nacht waakte zij in grooten angst over den zieke die hooge koorts had en verkeerde in hevige spanning, daar uit Weenen een chirurg gewacht werd om den patiënt te opereeren. Hare moeder had zich voor een poosje verwijderd en Anna zat bij het bed met den rechter arm over de stoelleuning. Zij geraakte in een toestand van waakdroomen en zag, hoe een zwarte slang van den muur afkwam en den zieke naderde om hem te bijten. (Het is waarschijnlijk, dat op het weiland achter het huis werkelijk wel slangen voorkwamen, waarvan het meisje reeds vroeger geschrokken was

---

1) Studiën über Hysterie. 2 Aufl., p. 31.

en welke nu het materiaal voor de hallucinatie leverden). Zij wilde het dier verjagen, maar was als verlamd: de rechter arm over de leuning van den stoel hangende, „sliep" en was daardoor ongevoelig en machteloos, en toen zij de hand bekeek, veranderden hare vingers in kleine slangen met doodshoofden (de nagels). Waarschijnlijk deed zij pogingen om de slang met de verlamde rechterhand te verjagen en daardoor traden de gevoelloosheid en verlamming daarvan in associatie met de slangenhallucinatie. Toen deze verdwenen was, wilde zij in haren angst bidden, maar zij kon geen woorden vinden, zij kon in geen enkele taal spreken, tot haar eindelijk een Engelsch kinderversje inviel: van dit oogenblik af kon zij in deze taal ook verder denken en bidden." [1]) Met de herinnering in hypnose aan deze scène was ook de sedert het begin der ziekte bestaande stijve verlamming van den rechter arm opgeheven en de behandeling ten einde gebracht.

Toen ik een aantal jaren later bij mijn eigen patiënten deze methode van BREUER tot onderzoek en behandeling begon te beoefenen, deed ik waarnemingen die de zijne volkomen bevestigden. Eene 40-jarige dame had een tic, een eigenaardig smakkend geluid, dat zij telkens als zij opgewonden was en ook zonder bepaalde aanleiding liet hooren. Het vond zijn oorsprong in twee gebeurtenissen die zij doorleefd had, en die dit gemeen hadden, dat zij zich beide keeren voornam vooral toch geen leven te maken en waarbij als 't ware door een soort tegenwil juist dit geluid de stilte verbrak; de eerste maal, toen zij haar ziek kind eindelijk met groote moeite in slaap gemaakt had en tot zichzelve zeide, dat zij nu heel stil moest zijn om het niet wakker te maken; en de tweede maal, toen zij bij gelegenheid van een rijtoer met hare kinderen, tijdens een

---

[1]) l. c. p. 30.

onweer, zorgvuldig elk geluid wilde vermijden om de paarden die schichtig geworden waren, niet nog meer te verschrikken. [1]) Ik geef dit voorbeeld in plaats van vele andere, die in de „Studiën über Hysterie" opgenomen zijn.

Dames en Heeren, wanneer gij mij wilt toestaan om, zooals bij een zoo kort overzicht onvermijdelijk is, te generaliseeren, dan kunnen we onze tot nu toe verworven kennis samenvatten in deze formule: Onze hysterische patiënten lijden aan reminiscentiën. Hunne symptomen zijn overblijfselen van en herinneringssymbolen voor bepaalde (schokkende) gebeurtenissen. Eene vergelijking met andere herinneringssymbolen op ander gebied zal ons misschien een dieper inzicht verschaffen in deze symboliek. Ook de gedenkteekenen en monumenten waarmede wij onze groote steden versieren zijn zulke herinneringssymbolen. Op een wandeling door Londen vindt men voor een der grootste stations der stad een rijkversierde gothische zuil, Charing Cross genoemd. Een der oude koningen uit 't huis Plantagenet in de 13e eeuw, die het stoffelijk overschot van zijne geliefde koningin Eleanor naar Westminster liet brengen, richtte op alle haltepunten waar de lijkkist neergezet werd, gothische kruisen op en Charing Cross is 't laatste van die gedenkteekenen, welke de herinnering aan deze begrafenis nog levendig houden. [2]) In een ander gedeelte van de stad, niet ver van London Bridge, ziet gij eene meer moderne, hoog oprijzende zuil die kortweg „The monument" wordt genoemd. Deze dient ter gedachtenis aan den grooten brand, die in 't jaar 1666 daar in de buurt uitbrak en een groot

---

[1]) l. c. 2 Aufl. p. 43.

[2]) Eigenlijk een later gemaakte copie van zulk een gedenkteeken. De naam Charing zelf moet zooals Dr. E. JONES mij mededeelde uit de woorden Chère reine ontstaan zijn.

deel der stad verwoestte. Deze monumenten zijn dus evenals de hysterische symptomen, herinneringssymbolen: zoover gaat de vergelijking op. Maar wat zoudt ge zeggen tot een Londenaar, die heden ten dage nog voor het gedenkteeken van de begrafenis van koningin Eleanor in weemoed verzonken bleef staan, in plaats van met den bij de moderne arbeidsverhoudingen noodigen spoed zich met zijne bezigheden te haasten, of blijmoedig te genieten van de jeugd en frischheid van de koningin van zijn hart? Of tot een anderen, die voor „the Monument" de verwoesting stond te beweenen van zijne geliefde vaderstad, die al lang toch zooveel schitterender is herrezen? Welnu, even onpraktisch als deze twee, gedragen zich alle hysterische en neurotische personen. Niet alleen dat zij zich de reeds lang tot het verleden behoorende pijnlijke gebeurtenissen herinneren, maar zij worden nog steeds in sterke gemoedsbeweging er door gebracht. Ze kunnen zich van het verleden niet losmaken en verwaarloozen daarvoor de werkelijkheid van het heden. Deze gehechtheid van het zieleleven aan de ziekmakende schokkende gebeurtenissen is eene der meest kenschetsende karaktertrekken van de neurose en daarvoor van de grootste praktische beteekenis.

Eene tegenwerping, die gij, aan de ziektegeschiedenis van Dr. BREUER's patiënte denkend, allicht bij U voelt opkomen, moet ik billijken. Al hare psychische schokken zijn n.l. afkomstig uit den tijd, dat zij haren zieken vader verpleegde en hare symptomen kunnen slechts als herinneringssymbolen van zijne ziekte en zijn dood opgevat worden. Zij passen dus bij haar rouw en eene fixatie aan het aandenken van den overledene, zóó korten tijd na zijn verscheiden, is zeer zeker niet iets ziekelijks, kan integendeel eerder als eene normale gevoelsuiting beschouwd worden. Ik geef dit toe, de fixatie aan de psychische schokken is bij BREUER'S patiënte

niets opvallends. Maar in andere gevallen, zooals in dat van den door mij behandelden tic, waarvan de aanleidende oorzaken meer dan 15 en 10 jaren geleden gezocht moesten worden, is de karaktertrek van abnormaal gebonden zijn aan het verleden zeer duidelijk en de patiënte van BREUER zou dien waarschijnlijk evenzoo ontwikkeld hebben, wanneer zij niet zoo spoedig na het beleven der schokken en het ontstaan der symptonen, de kathartische behandeling ondergaan had. Tot nu toe hebben we slechts het verband tusschen de hysterische symptomen en de levensgeschiedenis der zieken behandeld; maar twee andere gewichtige momenten uit de waarneming van BREUER kunnen ons ook eene aanduiding geven van de wijze, waarop wij de processen van het ziek worden en het weder genezen moeten opvatten. Wat het eerste, het ziek worden betreft, moet er op gewezen worden, dat BREUER's patiënte in bijna alle pathogene situaties eene sterke opwinding moest onderdrukken in plaats van zich in passende woorden en daden te uiten. In de geschiedenis met den hond van hare gezelschapsjuffrouw onderdrukte zij, om deze te ontzien, elke uiting van haar zeer sterke walging; terwijl zij aan het bed van haren vader waakte, droeg zij voortdurend zorg den zieke niets van haren angst en hare verdrietige stemming te laten bemerken. Toen zij later deze zelfde scènes voor haar dokter reproduceerde, barstte de indertijd ingehouden gemoedsbeweging, die als 't ware al dien tijd opgespaard was, met bijzondere heftigheid los. Ja, het symptoom, dat als overblijfsel van deze scène was blijven bestaan, vertoonde zich in de hoogste intensiteit, juist naarmate de herinnering aan de scène waaruit het ontstaan was, naderde om na het volledig uitleven daarvan te verdwijnen. Aan den anderen kant deed men de ondervinding op, dat het zich herinneren der scène bij den arts zonder uitwerking bleef, wanneer om de eene of andere reden hierbij eens geen uiting

der gemoedsbeweging optrad. Het zijn dus de onderling verschillende wijzen waarop wij kunnen aannemen dat eene gemoedsbeweging verloopen kan, welke beslissend zijn zoowel voor het ziek worden als later voor het herstel.

Men voelde zich gedrongen aan te nemen dat de ziekte ontstond, omdat aan de in de pathogene situaties zich ontwikkelende affecten een normale uitweg versperd was gebleven, en dat het wezen der ziekte daarin bestond, dat nu deze ingeklemde affecten een abnormale uitwerking hadden. Voor een deel bleven zij als een op het zieleleven drukkende last en als bronnen van bestendige prikkeling daarvan bestaan; voor een ander deel ondergingen zij eene omzetting in ongewone lichamelijke innervaties en remmingen, die zich als de lichamelijke symptomen van het geval openbaarden. Wij hebben dit laatste proces met den naam „hysterische conversie" bestempeld. Een zeker gedeelte van onze geestelijke energie wordt toch ook in normalen toestand al, in lichamelijke innervatie omgezet en doet ontstaan, wat wij „uiting van gemoedsbeweging" noemen. De hysterische conversie nu overdrijft dit gedeelte van het verloop van een met affect beladen geestelijk proces; zij komt overeen met eene veel intensievere, langs nieuwe banen een uitweg vindende uitdrukking der gemoedsbeweging. Als eene rivier zich in tweeën splitst en in twee beddingen verder stroomt, zal zij in de eene buiten haar oevers treden, zoodra in de andere de strooming op hindernissen stuit.

Zooals gij ziet, zijn wij op weg om tot eene zuiver psychologische theorie der hysterie te komen en daarin aan het verloop der affecten de voornaamste rol toe te kennen. Eene tweede waarneming van BREUER nu noopt ons, om voor het karakteristieke verloop der ziekte aan veranderingen van den bewustzijnstoestand eene groote beteekenis toe te kennen.

De patiënte van BREUER vertoonde naast haren normaaltoestand een aantal afwijkende psychische toestanden, gekenmerkt door absentie, door verwardheid en door karakterverandering. In haar normaaltoestand nu wist zij niets van die pathogene tooneelen en van den samenhang daarvan met hare symptomen; zij had deze scènes vergeten, of in elk geval was voor haar hun verband met de ziekmakende toestanden verbroken. In hypnose kon men met veel moeite er in slagen, deze scènes in hare herinnering terug te roepen en door dezen arbeid van het zich weder herinneren, werden de symptomen opgeheven. Men zou in groote verlegenheid geweest zijn, hoe deze feiten uit te leggen, wanneer niet de ervaringen, opgedaan bij de practisch therapeutische en de experimenteele hypnose hier den weg hadden gewezen. Door de studie der hypnotische verschijnselen was men gewoon geraakt aan de aanvankelijk bevreemdende opvatting, dat in de ziel van één en hetzelfde individu verschillende groepeeringen mogelijk zijn, die tamelijk onafhankelijk van elkander kunnen blijven, niet afweten van elkander en die beurtelings, nu eens de een, dan de ander, zich meester maken van het bewustzijn. Dergelijke gevallen, zooals men ze noemt, van „Double conscience" worden af en toe ook spontaan waargenomen. Wanneer bij zulk eene splijting der persoonlijkheid het bewustzijn voortdurend aan een der twee toestanden gebonden blijft, noemt men dezen den *bewusten* zielstoestand en den daarvan afgescheidenen den *onbewusten*. In de bekende verschijnselen van de zoogenaamde posthypnotische suggestie, waarbij een onder hypnose gegeven bevel later in den normaaltoestand op gebiedende wijze zich laat gelden, heeft men een goed voorbeeld van de invloeden, welke op den bewusten van uit den onbewusten toestand kunnen inwerken. Met behulp van deze analogie gelukt het zeer zeker zich de bij de hysterie waargenomen

feiten te verklaren. BREUER kwam tot de conclusie, dat de hysterische symptomen, gedurende dergelijke bijzondere zielstoestanden, door hem hypnoïde genoemd, ontstaan waren. Emoties, die iemand in zulk een hypnoïden toestand treffen, worden gemakkelijk pathogeen, daar deze toestanden niet aan de voorwaarden voldoen voor een normaal verloop der gemoedsbewegingen, die het gevolg zijn van de plaats gehad hebbende prikkels. Als reactieverschijnsel ontstaat dan een ongewoon product, n.l. het symptoom en dat steekt als 't ware als een vreemd lichaam uit in den normaaltoestand, welke van zijn kant volstrekt geen kennis draagt van de pathogene situatie die in den hypnoïden toestand ontstond. Waar een symptoom bestaat, daar bevindt zich ook eene amnesie, eene leemte in de herinnering; en de aanvulling van deze leemte sluit in zich de opheffing van de voorwaarden voor 't ontstaan van het symptoom.

Ik vrees, dat dit gedeelte van mijne uiteenzettingen U niet zeer duidelijk zal voorkomen. Doch gij moet dan maar een weinig toegevend zijn, want het betreft nieuwe, moeilijke opvattingen, die misschien nog niet veel duidelijker gemaakt kunnen worden. Dit bewijst, dat wij met onze kennis nog niet zeer diep zijn doorgedrongen. Bovendien is de hypothese van BREUER betreffende de hypnoïde toestanden niet alleen overbodig, maar ook hinderlijk gebleken voor dieper gaand onderzoek, reden waarom de hedendaagsche psychoanalyse ze weer heeft laten vallen. Later zal ik U ten minste éénige voorstelling geven van de andere invloeden en psychische processen, die te vinden waren achter de hypnoïde toestanden waarbij BREUER had halt gehouden. Gij zult terecht den indruk hebben gekregen, dat BREUER's onderzoekingen U slechts een zeer onvolledige theorie en eene onbevredigende verklaring van de waargenomen verschijnselen konden geven; maar volledige theoriën komen

niet uit den hemel vallen, en gij zoudt nog meer reden hebben gehad wantrouwen te koesteren, als iemand reeds bij den aanvang zijner waarnemingen U eene afgeronde, geheel sluitende theorie had voorgelegd. Zulk eene theorie kan zeker slechts het kind zijn van speculatieve beschouwingen en niet de vrucht van een onbevooroordeelde navorsching der nuchtere feiten.

II.

Dames en Heeren! Ongeveer in denzelfden tijd dat BREUER bij zijne patiënte de „Talking cure" toepaste, had CHARCOT, de groote meester, in Parijs een aanvang gemaakt met zijne onderzoekingen betreffende de hysterische patiënten der Salpêtrière, onderzoekingen, welke een geheel nieuw inzicht in 't wezen der hysterie zouden brengen. Zijne resultaten konden toen ter tijd in Weenen nog niet bekend zijn. Maar toen ongeveer tien jaren later BREUER en ik onze voorloopige mededeeling publiceerden over het psychisch mechanisme der hysterische verschijnselen, welke aansloot aan de kathartische behandeling bij BREUER's eerste patiënte, toen waren wij geheel onder den invloed van de onderzoekingen van CHARCOT. De pathogene levensondervindingen van onze zieken stelden wij als psychische traumata gelijk met die lichamelijke traumata, waarvan de invloed op hysterische verlammingen door CHARCOT was vastgesteld, en BREUER's invoering van het begrip der hypnoïde toestanden is eigenlijk niets anders dan een weerspiegeling van het feit, dat CHARCOT die traumatische verlammingen onder hypnose kunstmatig had te voorschijn geroepen.

De groote Fransche klinikus, wiens lessen ik van 1885 tot 1886 volgde, was zelf niet geneigd tot psychologische opvattingen. Eerst zijn leerling P. JANET poogde dieper in te dringen in de bijzondere psychische processen bij de hysterie en wij volgden zijn voorbeeld, toen wij de splijting der psyche en het uiteen-

vallen der persoonlijkheid tot uitgangspunt van onze opvattingen namen. De theorie van JANET over de hysterie houdt sterk rekening met de rol, die in Frankrijk aan de erfelijkheid en de degeneratie wordt toegekend. De hysterie is volgens hem een uitingsvorm van de degeneratieve verandering van het zenuwstelsel, die zich openbaart door een aangeboren zwakte van de psychische synthese. De hysterielijders zouden van huis uit niet in staat zijn, al de verschillende psychische processen in hun groote verscheidenheid tegelijk te beheerschen; vandaar hunne neiging tot psychische dissociatie. Staat mij toe eene banale maar duidelijke vergelijking te maken: JANET's hysterica doet denken aan eene zwakke vrouw, die inkoopen deed en met eene menigte doozen en pakjes beladen op weg naar huis is. Zij kan de heele voorraad met hare twee armen en tien vingers niet baas en laat een der pakjes vallen. Bukt zij om 't op te rapen, dan ontvalt haar weer een ander en zoo gaat 't door. Nu is met het aannemen van deze zielszwakte der hysterici niet goed te rijmen, dat men bij hen behalve de verschijnselen van verminderde prestatie, als 't ware bij wijze van compensatie, ook voorbeelden van gedeeltelijke vermeerdering van het prestatievermogen kan waarnemen. In den tijd dat BREUER's patiënte hare moedertaal en alle andere talen behalve het Engelsch vergeten was, beheerschte zij het Engelsch zoo volkomen, dat zij in staat was gedeelten uit een Duitsch boek, dat men haar voorlegde, vloeiend in onberispelijk Engelsch op te lezen. Toen ik later de door BREUER begonnen onderzoekingen zelfstandig voortzette, kwam ik weldra tot eene andere opvatting over het ontstaan der hysterische dissociatie of bewustzijnssplijting.

Het was om zoo te zeggen onvermijdelijk, dat mijne inzichten zich in eene hiervan afwijkende, voor al het volgende beslissende richting gingen ontwikkelen, daar ik niet zooals JANET,

van laboratoriumproeven uitging, maar van pogingen om op de zieken een therapeutischen invloed uit te oefenen. Ik werd vooral door de eischen der praktijk gedreven. De kathartische behandeling, zooals BREUER die had uitgeoefend, veronderstelde de mogelijkheid den zieke in diepe hypnose te brengen, want slechts in den hypnotischen toestand beschikte hij over de kennis van den samenhang der ziekmakende gedachten, die in zijnen normaaltoestand hem ontging. Nu was de hypnose, als een grillig en als 't ware mystiek hulpmiddel, mij al spoedig onsympathiek geworden, maar toen ik bovendien moest ondervinden, dat ondanks alle moeite het mij niet wilde gelukken meer dan een gedeelte van mijne zieken in den hypnotischen toestand te brengen, besloot ik de hypnose te laten varen en de kathartische behandeling daarvan onafhankelijk te maken. Daar ik den psychischen toestand van de meeste patiënten niet naar mijn believen kon veranderen, richtte ik de methode er op in, om in hun normaaltoestand mijn doel te bereiken. Dit scheen aanvankelijk eene onzinnige onderneming zonder den minsten kans op succes te zijn. De vraag toch luidde, iets van den zieke te weten te komen, dat men niet wist en dat hij zelf ook niet wist; welke hoop kon er bestaan daar achter te komen? Toen kwam mij de herinnering aan een zeer merkwaardige en leerrijke proef te hulp, die ik bij BERNHEIM in Nancy had bijgewoond. BERNHEIM demonstreerde ons n.l. hoe personen, die hij in hypnotisch somnambulisme had gebracht en in dien toestand allerlei had laten beleven, de herinnering aan het in somnambulisme doorleefde slechts schijnbaar verloren hadden en dat het mogelijk was, ook in hun normaaltoestand deze herinnering weder op te wekken. Wanneer hij hun vroeg naar datgene, wat zij gedurende hun somnambulisme beleefd hadden, beweerden zij aanvankelijk wel is waar, niets daarvan te weten, maar als hij 't niet opgaf en steeds maar aandrong

en hun verzekerde, dat zij het toch wel wisten, dan doken telkenmale de vergeten herinneringen weer op. Op dezelfde wijze ging ik ook met mijne patiënten te werk. Wanneer ik met hen aan een punt was gekomen, waar zij beweerden niets meer te weten, dan verzekerde ik hun, dat zij het toch wel wisten, dat zij het maar moesten zeggen en ik verstoutte mij te beweren, dat juist de herinnering die wij zochten, zou opduiken op 't oogenblik, dat ik mijne hand op hun voorhoofd legde. Op deze wijze gelukte het mij zonder hypnose, alles van de patiënten te weten te komen, wat noodig was voor de constructie van den samenhang tusschen de vergeten pathogene scènes en de daarvan overgebleven symptomen. Maar het was eene vermoeiende, op den duur afmattende methode, die zich niet leende voor eene definitieve techniek.

Ik gaf deze methode intusschen niet op, zonder uit de bij de toepassing daarvan verkregen gegevens, bepaalde conclusies te trekken. Ik had dus bevestigd gevonden, dat de vergeten herinneringen niet verloren waren. Zij waren nog het eigendom der zieken en stonden klaar, om in associatie met datgene wat zij nog wisten, op te duiken, maar de een of andere kracht verhinderde ze, bewust te worden en noopte ze, onbewust te blijven. Het bestaan van deze kracht was met zekerheid aan te nemen, want bij de pogingen om tegen haar in, de onbewuste herinneringen in 't bewustzijn der zieken binnen te leiden, kon men waarnemen, welke inspanning 't kostte, die kracht te overwinnen. De kracht, die den ziekelijken toestand in stand houdt, wordt als weerstand van den patiënt waargenomen. Op dit idee van den weerstand nu heb ik mijn opvatting over de psychische processen bij de hysterie gebaseerd. Het was voor de genezing noodzakelijk gebleken, deze weerstanden op te heffen. Van het mechanisme der genezing uitgaande, kon men zich nu zeer bepaalde voorstellin-

gen vormen over den gang van zaken bij het ziek worden. De krachten, die heden als weerstand zich verzetten tegen het bewustmaken van het vergetene, moesten dezelfde zijn, die destijds dat vergeten bewerkt en de betreffende pathogene gebeurtenissen uit het bewustzijn weggedrongen hadden. Ik noemde dit door mij veronderstelde proces verdringing en beschouwde die als bewezen door het niet te loochenen bestaan van den weerstand.

Maar nu moet men zich de vraag stellen, wat die krachten zijn en onder welke voorwaarden de verdringing, die wij nu als het pathogene mechanisme der hysterie beschouwen, optreedt. Eene vergelijkende studie der pathogene situaties, die men door de kathartische behandeling had leeren kennen, stelde in staat hierop het antwoord te geven. In al deze gevallen was het voorgekomen, dat er een wensch opdoemde, die eene scherpe tegenstelling vormde met de overige wenschen van het individu, en onvereenigbaar was met de ethische en aesthetische eischen van zijne persoonlijkheid. Er was een kortdurend conflict geweest en het einde van dezen inwendigen strijd was de verdringing van de voorstelling, die als drager van dien onduldbaren wensch in 't bewustzijn was opgetreden, zoodat deze, met de erbij behoorende herinneringen, uit het bewustzijn weggedrongen en vergeten werd. De onduldbaarheid van de betreffende voorstelling voor het Ik van den zieke, was dus het motief voor de verdringing; de ethische en andere eischen van het individu vormden de verdringende krachten. Het aanvaarden van de onduldbare wenschopwelling of het voortduren van het conflict zouden zeer hooge graden van onlust veroorzaakt hebben. Deze onlust bespaarde het individu zich door de verdringing, die op deze wijze dus dienst doet als een der verdedigingsmiddelen van de psychische persoonlijkheid.

Ik zal U nu de geschiedenis van slechts één enkele mijner gevallen mededeelen: de omstandigheden, waaronder verdringing optreedt en het nut daarvan blijken daarin duidelijk. Natuurlijk moet ik voor dit doel ook deze ziektegeschiedenis verkort weergeven en verschillende belangrijke theoretische beschouwingen weglaten. Bij een jong meisje, dat kort geleden haren geliefden vader dien zij had helpen verplegen, verloren had, — eene situatie analoog aan die bij BREUER's patiënte —, ontwikkelde zich, toen hare oudere zuster trouwde, eene bijzondere sympathie voor den nieuwen zwager, eene sympathie, die gemakkelijk voor gewone familiegenegenheid kon doorgaan. De zuster werd spoedig ziek en stierf, terwijl de patiënte en hare moeder afwezig waren. Zij werden haastig teruggeroepen, zonder op de hoogte gebracht te worden van den geheelen omvang der treurige gebeurtenis. Toen het meisje bij het bed van de overleden zuster kwam, doemde voor een ondeelbaar oogenblik eene gedachte in haar op, die ongeveer aldus zou kunnen worden samengevat: *Nu is hij vrij en kan hij met mij trouwen.* Wij mogen zeker aannemen, dat deze gedachte, welke aan haar bewustzijn de haar zelve niet bewuste intensieve liefde voor den zwager verried, ten gevolge van de daardoor opgewekte hevige ontroering, 't volgende oogenblik reeds verdrongen werd. Het meisje kreeg zware hysterische symptomen en toen ik haar in behandeling had genomen, bleek het, dat zij die scène aan het bed van haar zuster en haar eigen leelijk-egoïstische opwelling geheel had vergeten. Zij herinnerde zich beide gedurende de behandeling, reproduceerde het pathogene oogenblik met alle teekenen van de heftigste gemoedsbeweging en werd door deze behandeling weder gezond.

Staat mij toe het proces der verdringing en het innige verband daarvan met den weerstand, door eene grove vergelijking, die ik aan onze momentane situatie ontleen, aanschouwelijk

voor te stellen. Gesteld, dat in deze zaal onder dit auditorium, dat uitmunt door een boven mijn lof verheven kalmte en oplettendheid, zich eens een individu bevond, dat op storende wijze zich gedroeg en door ongemanierd lachen, praten, schuifelen met de voeten, mijne opmerkzaamheid van mijne taak afleidde. Ik verklaar, dat ik op deze wijze met mijne voordracht niet kan voortgaan en daarop rijzen eenige krachtige mannen op om na een korte worsteling den rustverstoorder buiten de deur te zetten. Deze is dus nu „verdrongen" en ik kan mijne voordracht voortzetten. Om te maken, dat de rustverstoring zich niet herhale, als de verwijderde persoon mocht trachten weer de zaal binnen te dringen, barricadeeren de heeren, die zooeven mijn wensch ten uitvoer brachten, de deur met hunne stoelen en stellen zich aldus op als „weerstand" om de „verdringing" te handhaven. Als gij nu nog de beide lokaliteiten hier als het „bewuste" en het „onbewuste", op het psychische overbrengt, dan hebt ge een tamelijk goede plastische voorstelling van het proces der verdringing. Gij ziet nu het verschil tusschen onze opvatting en die van JANET. Wij leiden de psychische splijting niet af van een aangeboren synthetisch onvermogen van het psychische apparaat, maar we verklaren haar dynamisch door het conflict van elkander tegenwerkende krachten in de ziel en vatten haar op als het resultaat van eene actieve worsteling der beide psychische groepeeringen met elkander. Uit deze theorie nu rijzen nieuwe vragen in grooten getale op. Situaties toch met psychische conflicten komen zeer veel voor en een streven van het Ik, om pijnlijke herinneringen van zich af te zetten, wordt regelmatig waargenomen, zonder dat het gevolg daarvan eene psychische splijting is. Men kan dus de gedachte niet op zij zetten, dat er nog andere voorwaarden vervuld moeten zijn, wil het conflict de dissociatie ten gevolge hebben. Ik geef U dan ook

gaarne toe, dat wij met de aanneming der verdringing niet aan 't einde, maar pas aan den aanvang staan van eene psychologische theorie. Maar wij zijn niet in staat, anders dan stap voor stap verder te komen en een volledig inzicht moet wachten op verderen en dieper doordringenden arbeid. — Nu moet gij niet trachten het geval van BREUER's patiënte onder het gezichtspunt der verdringing te brengen. Deze ziektegeschiedenis is daarvoor ongeschikt, daar zij met behulp van hypnotischen invloed is verkregen. Want alleen wanneer er geen hypnose wordt aangewend, kunt gij de weerstanden en verdringingen waarnemen en U een juiste voorstelling vormen, van wat er in werkelijkheid bij het ontstaan van de pathologische afwijkingen geschiedt. De hypnose schakelt den weerstand uit en opent den toegang tot een bepaald psychisch gebied; doch daartegenover hoopt zij den weerstand aan de grenzen van dit gebied op tot een muur, die wat daar achter ligt ontoegankelijk maakt.

Het belangrijkste van al wat de waarnemingen van BREUER ons brachten, is wel het licht, dat ze werpen op den samenhang van de symptomen met de pathogene gebeurtenissen of psychische traumata en nu mogen we niet nalaten de waarde dezer inzichten, van het standpunt der verdringingsleer uit, te beoordeelen. Op het eerste gezicht blijkt het werkelijk onmogelijk, om van de verdringing uitgaande, de symptoomvorming te begrijpen. In plaats van eene ingewikkelde theoretische uitlegging te geven, wil ik nu op de vroeger door ons gebruikte plastische voorstelling van de verdringing terugkomen. Het is duidelijk dat met de verwijdering van den lastigen gast en de plaatsing der wachters voor de deur, de geschiedenis nog niet uit behoeft te zijn. Immers het is best mogelijk, dat het uitgezette individu in zijne verbittering niets meer ontziet en 't ons verder lastig maakt. Hij is wel is waar

niet meer in ons midden, wij zijn van zijne tegenwoordigheid, van zijn hoongelach, zijne halfluide opmerkingen bevrijd, maar in zeker opzicht heeft de verdringing toch niet geholpen, want hij maakt nu daar buiten een verschrikkelijk spectakel, hij schreeuwt en slaat met de vuisten op de deur en dat stoort mijn voordracht nog meer dan zijn ongepast optreden van vroeger. In deze omstandigheden zouden wij het met vreugde moeten begroeten, als b.v. onze geachte president Dr. STANLEY HALL de rol van bemiddelaar en vredestichter op zich wilde nemen. Hij zou dan met den ongemanierden vriend daar buiten spreken en daarna zich tot ons wenden met het voorstel hem weder binnen te laten, daar hij er voor instond, dat deze zich nu beter zou gedragen. Op autoriteit van Dr. HALL gaan wij er toe over, de verdringing op te heffen en nu worden rust en vrede hersteld. Dit is waarlijk geen onjuiste voorstelling van de taak, die de geneesheer bij de psychoanalytische behandeling der neurosen te vervullen heeft.

Ik wil het nog eens directer zeggen: door het onderzoek der hysterische patiënten en andere neuroselijders komen wij tot de overtuiging, dat de verdringing van de idee, waar de onduldbare wensch aan gekoppeld is, hun mislukte. Zij hebben die weliswaar uit hun bewustzijn en uit hunne herinnering verbannen en zich daardoor schijnbaar eene groote massa onlust bespaard, maar in het onbewuste blijft de verdrongen wensch bestaan, loert op iedere gelegenheid om weer geactiveerd te worden en slaagt ten slotte er in, een vermomd en onkenbaar gemaakt substitutieproduct, een soort surrogaat, ter vervanging van het verdrongene in het bewustzijn te brengen; en spoedig gaan zich daaraan dezelfde gevoelens van onlust koppelen, waaraan men door de verdringing meende te zijn ontkomen.

Op dit surrogaat voor de verdrongen gedachte — het sym-

ptoom — hebben verdere pogingen van het zich verwerende Ik, om zich er van te ontdoen, geen vat en in plaats van het korte conflict is een in afzienbare tijden niet eindigend lijden gekomen. Aan het symptoom is naast de teekenen van onkenbaarmaking, ook te constateeren het restant van de eene of andere, zij het ook verwijderde overeenkomst met de oorspronkelijk verdrongen gedachte. De wegen langs welke deze surrogaatvorming plaats had, komen gedurende de psychoanalytische behandeling van den zieke aan 't licht en voor de genezing is het noodig, dat het symptoom langs deze zelfde wegen weder in de verdrongen voorstelling worde omgezet. Wanneer het verdrongene weder in de rij der bewuste geestesprocessen is toegelaten, — hetgeen het overwinnen van belangrijke weerstanden veronderstelt — dan kan het aldus ontstane psychische conflict, hetzelfde dat de zieke uit den weg wilde blijven, onder de leiding van den geneesheer op eene betere wijze worden opgelost, dan door de verdringing mogelijk was.

Er zijn verschillende dergelijke doelmatige oplossingen, die aan conflict en neurose een goed einde maken en in bepaalde gevallen ook in combinatie met elkander het doel doen bereiken. Zoo kan de persoonlijkheid van den zieke tot de overtuiging gebracht worden, dat de pathogene wensch ten onrechte werd afgeweerd en daarin aanleiding vinden, dien wensch geheel of gedeeltelijk te aanvaarden, of wel deze wensch zelve wordt op een hooger en daarom in geen enkel opzicht laakbaar streven overgebracht, zooals we het noemen gesublimeerd, of eindelijk, inziende dat de wensch terecht verworpen werd, vervangt men het automatische en daarom onvoldoende mechanisme der verdringing, door eene veroordeeling met behulp van het hoogste, dat de menschelijke geest kan volbrengen: men slaagt er in bewust zich te beheerschen.

Vergeeft mij, wanneer het mij niet gelukte, U de hoofd-

punten van de nu psychoanalyse genoemde behandelings-methode duidelijker begrijpelijk te maken. De moeilijkheden schuilen niet alleen in de nieuwheid van het onderwerp. Wat nu de aard van de onduldbare wenschen is, die ondanks de verdringing, toch uit het onbewuste zich weten te doen gelden, en welke subjectieve of constitutioneele voorwaarden bij een bepaalden persoon vervuld moeten zijn, wil een dergelijk mislukken der verdringing aanleiding geven tot het ontstaan van een surrogaat of een symptoom, daarover zal ik een volgende maal 't een en ander mededeelen.

III.

Dames en Heeren! Het is niet altijd gemakkelijk de waarheid te zeggen, vooral niet als men kort moet zijn en zoo bevind ik mij heden in de noodzakelijkheid, eene onjuiste bewering uit mijne laatste voordracht te verbeteren. Wanneer ik zonder hypnose mijne patiënten trachtte te doorgronden, spoorde ik hen aan mee te deelen, wat hun betreffende het zoo even behandelde onderwerp inviel; ik zeide, dat zij al het schijnbaar vergetene toch nog wisten, dat de opduikende inval zeker datgene wat wij zochten, zou bevatten en werkelijk, zooals ik U zeide, de eerstvolgende inval van mijn patiënt bracht wat wij noodig hadden en bleek de vergeten voortzetting van de herinnering te zijn. Welnu, dit geldt niet als algemeene regel, en slechts kortheidshalve heb ik het zoo eenvoudig voorgesteld. In werkelijkheid gelukte het slechts de eerste keeren door eenvoudig dringen van mijn kant, het vergeten stuk, waar het op aan kwam, te voorschijn te doen komen. Zette men de proef voort, dan kwamen er voortdurend invallen, die niet de juiste konden zijn, wijl ze niet toepasselijk waren en door den patiënt zelf als onjuist werden verworpen. Mijn aandringen hielp hier verder niet, en men zou weer spijt hebben kunnen voelen over het opgeven der hypnose.

In dit stadium van radeloosheid klampte ik mij vast aan een vooropgezette meening, waarvan eerst jaren later door mijn vriend C. G. JUNG in Zürich en zijne leerlingen bewezen werd, dat zij

wetenschappelijk gerechtvaardigd was. Ik kan niet nalaten te beweren, dat het dikwijls zeer nuttig is, vooropgezette meeningen te hebben. Ik geloofde zeer vast aan de strenge determineering van psychische processen en kon niet aannemen, dat iets, wat den patiënt bij gespannen aandacht invalt, geheel willekeurig zou kunnen zijn en in 't geheel geen verband zou houden met de door ons gezochte vergeten voorstelling. Dat de inval met deze niet identiek was, liet zich uit de veronderstelde psychologische situatie bevredigend verklaren. Bij den aldus behandelden patiënt werkten twee krachten tegen elkander in: eenerzijds zijn bewust streven, het in zijn onbewuste aanwezige vergetene in het bewustzijn terug te roepen, aan den anderen kant de ons bekende weerstand, die tegen zulk bewust worden van het verdrongene of de derivaten daarvan, zich verzet. Was deze weerstand gelijk nul, of zeer gering, dan trad het vergetene onveranderd in het bewustzijn; het lag dus voor de hand aan te nemen, dat de onkenbaarmaking van het gezochte des te grooter zou zijn, naarmate de weerstand tegen het bewust worden daarvan grooter was. De inval van den zieke, die in plaats van het gezochte kwam, was dus zelf ontstaan als een symptoom en was een nieuw gekunsteld ephemeer substitutieproduct voor het verdrongene en daarvan te meer verschillend, naarmate de vervorming onder den invloed van den weerstand grooter was uitgevallen. Krachtens zijn aard als symptoom, moest de inval echter toch eene zekere overeenkomst met het gezochte vertoonen en bij niet te sterken weerstand moest het mogelijk zijn, uit zulk eenen inval het verborgene, dat men zocht, te raden. De inval moest zich tot het verdrongen element verhouden als eene zinspeling daarop, als eene indirecte voorstelling ervan.

Wij kennen in het normale zieleleven voorbeelden van situa-

ties, die met de door ons aangenomene analoog, ook daarmede overeenkomstige psychische uitingen doen ontstaan. Zoo bij het debiteeren van geestigheden.

Door de problemen der psychoanalytische techniek kwam ik dan ook in de noodzakelijkheid om mij met de techniek van de woordspeling, de geestigheid, de kwinkslag, het moppen tappen, de boert, kortom den „witz" bezig te houden. Ik wil U één enkel voorbeeld daarvan toelichten en kies daarvoor een oorspronkelijk in 't Engelsch gedebiteerde aardigheid.

De anekdote luidt[1]: Aan twee niet zeer nauwgezette zakenmenschen was het gelukt, zich door een reeks gewaagde ondernemingen een groot vermogen te verwerven en nu was hun streven, zich in de betere kringen in te dringen. Onder andere achtten zij het voor dat doel dienstig, zich te laten portretteeren door den voornaamsten en duursten schilder der stad, wiens schilderstukken als wonderen beschouwd werden. Op eene groote soirée werden de kostbare stukken voor 't eerst vertoond en de beide gastheeren leidden in eigen persoon den invloedrijksten kunstkenner en criticus naar den wand van het salon, waar de beide portretten naast elkander waren opgehangen, verlangend hem zijn bewonderend oordeel te ontlokken. Hij keek langen tijd naar de schilderstukken, schudde toen het hoofd, alsof hij iets miste en vroeg alleen maar, naar de open ruimte tusschen de twee portretten wijzende: „And where is the Saviour?" Ik zie, gij lacht allen om deze geestigheid, in wier beteekenis wij ons nu even willen verdiepen. Wij begrijpen, dat de kunstkenner zeggen wil: „Gij zijt net zulk een paar spitsboeven, als die, tusschen welke men den Heiland aan 't kruis hing." Maar hij uit dat niet, doch in de plaats er van zegt hij iets anders, dan in 't eerst heelemaal niet toe-

[1]) Der Witz und seine Beziehung zum Unbewussten 2e Aufl. FR. DEUTICKE, Wien 1912. (p. 60).

passelijk schijnt, doch dat we een oogenblik later als eene toespeling herkennen, die den door hem bedoelden hoon volkomen weergeeft. Wij kunnen niet verwachten, dat wij bij het ontstaan der kwinkslagen al de verhoudingen zullen terugvinden, waarvan we de aanwezigheid bij het ontstaan van den inval bij onzen patiënt vermoeden, maar op de identiteit in de motiveering voor kwinkslag en inval willen wij den nadruk leggen. Waarom zegt onze criticus niet ronduit aan de beide spitsboeven, wat hij hun zou willen zeggen? Omdat naast zijn verlangen het hun onomwonden in 't gezicht te zeggen, zeer goede tegenmotieven zich doen gelden. Het zou wel eens gevaarlijk kunnen zijn, lieden bij wie men te gast is en die over de krachtige vuisten van een groot aantal bedienden beschikken, te beleedigen. Men zou dan licht getroffen kunnen worden door het lot, dat ik in mijn laatste voordracht met de „verdringing" heb vergeleken. Op grond hiervan uit de criticus de beoogde hatelijkheid dan ook niet direct, maar in veranderden vorm, als eene „toespeling met weglating", en dezelfde constellatie is naar onze meening de oorzaak, dat onze patiënt, in plaats van het vergetene dat wij zoeken, een meer of minder verminkt surrogaat er van produceert.

Dames en Heeren! Het is zeer doelmatig, eene groep van bij elkander behoorende, met affect beladen voorstellingselementen, naar het voorbeeld der Zürichsche School (BLEULER, JUNG e. a.) als een „complex" te betitelen. Wanneer wij nu bij een zieke het laatste, dat hij zich nog herinnert, als uitgangspunt nemen om een verdrongen complex te zoeken, dan hebben wij, zooals we zien, alle kans dit te raden, als de zieke ons een voldoend aantal van zijne vrije invallen mededeelt. Wij laten dus den zieke maar praten, waarover hij wil en houden vast aan de opvatting, dat wanneer hem iets invalt, dit noodzakelijk ook met het gezochte complex min of meer indirect moet samen-

hangen. Schijnt deze weg om het verdrongene op te sporen U soms wat al te omslachtig toe, welnu, ik kan U de verzekering geven, dat hij toch de eenige is, die begaanbaar bleek.

Bij het uitoefenen van deze techniek ondervinden wij nog moeilijkheden door de omstandigheid, dat de patiënt dikwijls niet verder gaat, blijft steken en beweert, dat hij niets weet te zeggen: dat hem heelemaal niets invalt. Was dit werkelijk zoo en had de patiënt gelijk, dan zou wederom onze methode onvoldoende gebleken zijn. Doch fijnere waarneming leert ons, dat zulk een wegblijven der invallen eigenlijk nooit voorkomt. Het lijkt alleen maar zoo, en wel, wanneer de patiënt den opgedoken inval voor zich houdt of verwerpt onder den invloed der weerstanden, die zich als verschillende kritische beoordeelingen van de waarde van hetgeen hem inviel, voordoen. Men voorkomt dit door hem op deze wijze van doen vooraf opmerkzaam te maken en van hem te eischen, zich aan deze kritiek niet te storen. Hij moet volledig afstand doen van zulk een kritische keus en alles zeggen, wat hem in de gedachten komt, ook als hij het voor onjuist, voor niet erbij behoorend, voor onzinnig houdt, vooral ook dan, als het hem onaangenaam is, over den inval verder na te denken. Door het volgen van dit voorschrift verzekeren wij ons van het materiaal, dat ons op het spoor brengt der verdrongen complexen.

Dit materiaal van invallen, die de patiënt met geringschatting verwerpt, als hij onder den invloed van den weerstand staat, in plaats van onder dien van den arts, is voor den psychoanalyticus als 't ware het erts, waaruit hij met behulp van eene eenvoudige uitleggingsmethode het gehalte aan kostbaar metaal weet te winnen. Wil men zich snel bij een patiënt een voorloopig overzicht van de verdrongen complexen verschaffen, zonder nog in te gaan op hunne ordening en onderlingen samenhang, dan kan men daarvoor gebruik maken van

het onderzoek met het associatie-experiment, zooals JUNG [1]) en zijne leerlingen dat uitgewerkt hebben.

Deze methode beteekent voor den psychoanalyticus evenveel als de qualitatieve analyse voor den scheikundige; zij kan wel bij de behandeling van den neurotischen patiënt gemist worden, maar is onontbeerlijk voor de objectieve demonstratie der complexen en bij het onderzoek der psychosen, zooals dat voor 't eerst door de Zürichsche School met zulken goeden uitslag werd ingesteld.

De bewerking der invallen, die de patiënt heeft als hij zich aan den psychoanalytischen hoofdregel onderwerpt is niet het eenige technische middel, om de verborgenheden van het onbewuste voor ons te ontsluiten. Voor hetzelfde doel dienen twee andere methoden: de verklaring van zijne droomen en het gebruik maken van de beteekenis van zijne onhandigheden en toevallige handelingen.

Ik moet U bekennen, geachte toehoorders, dat ik lang geaarzeld heb of ik U in plaats van dit beknopte overzicht over het geheele gebied der psychoanalyse niet liever eene uitvoerige uiteenzetting van de „droomuitlegging" zou geven. Eene zuiver subjectieve en schijnbaar secundaire beweegreden heeft mij ervan teruggehouden. Ik was bijna bang aanstoot te zullen geven, door in dit land van „practische menschen" als „droomuitlegger" op te treden, voordat gij nog kondet weten op welke beteekenis deze verouderde en bespotte kunst aanspraak kan maken. De uitlegging van den droom is in werkelijkheid de „Via Regia" tot de kennis van het onbewuste, de zekerste grondslag der psychoanalyse en juist dat gebied, waarop iedere medewerker zijne overtuiging moet winnen en zijne vorming moet trachten te verkrijgen.

---

[1]) C. G. JUNG. Diagnostische Assoziationsstudien, I Bd. 1906.

Als men mij vraagt, hoe men psychoanalyticus worden kan, dan antwoord ik: door het bestudeeren van zijne eigene droomen. Zeer tactvol zijn alle tegenstanders der psychoanalyse tot nu toe eene werkelijke beoordeeling van de „Traumdeutung" [1]) uit den weg gegaan, of hebben zij getracht met de oppervlakkigste tegenwerpingen zich er van af te maken. Wanneer gij in tegendeel er toe kunt komen, om U in te werken in de verklaringen der problemen van het droomleven, dan zullen de nieuwe zienswijzen, die de psychoanalyse van Uw denken vergt, geen moeilijkheden meer voor U opleveren.

Gij moet niet vergeten, dat de producten onzer nachtelijke droomen, eenerzijds de grootste uitwendige overeenkomst en innerlijke verwantschap met de scheppingen der zielsziekten vertoonen, doch anderzijds te gelijk met volkomen gezondheid gedurende het waakleven bestaanbaar zijn. Het is geen paradox te beweren, dat hij, die deze „normale" zinsbegoochelingen, waanideeën en karakterveranderingen met verwondering blijft beschouwen, in plaats van te trachten ze te begrijpen, ook niet de minste kans heeft om van de abnormale scheppingen der ziekelijk verstoorde ziel, anders dan een soort leekenbegrip te krijgen. Tot deze leeken moogt gij gerust bijna alle hedendaagsche psychiaters rekenen. Volgt mij nu op eenen vluchtigen strooptocht door het gebied der „droomproblemen". 't Is onze gewoonte, bij het ontwaken onze droomen met dezelfde minachting te behandelen, als de patiënt de invallen, die hij den psychoanalyticus moet mededeelen. Wij ontdoen ons echter ook van ze, door in den regel ze snel geheel te vergeten. Onze geringschatting is gegrond op het vreemdsoortig karakter

---

[1]) S. FREUD. Die Traumdeutung, 5e uitgave Fr. Deuticke, Wien, 1919.
S. FREUD. Ueber den Traum, 2e uitgave, Bergmann, Wiesbaden 1910. (Eene Hollandsche vertaling door J. STÄRCKE is verschenen bij S. C. van Doesburgh, Leiden 1913.

zelfs van die droomen, welke niet verward en onzinnig zijn en op de duidelijke ongerijmdheid en onzinnigheid van andere droomen; onze afwijzing wordt gemotiveerd door de onbeteugelde schaamteloosheid en onzedelijkheid der neigingen, die in zoo menigen droom open en bloot aan den dag treden. De oudheid heeft, zooals we weten, aan deze geringschatting der droomen zich niet schuldig gemaakt. Onze laagste volksklassen laten zich ook heden ten dage niet op het dwaalspoor brengen den droomen alle waarde te ontzeggen. Evenals de Ouden, verwachten zij van de droomen de onthulling der toekomst.

Ik beken, dat ik er geen behoefte aan heb met mystieke veronderstellingen de leemten in onze tegenwoordige kennis aan te vullen en ik heb ook nooit iets kunnen vinden, wat eene profetische natuur der droomen kon bevestigen. Er valt evenwel heel veel anders over te zeggen, dat werkelijk belangwekkend genoeg is.

Vooreerst: niet alle droomen zijn voor den droomer vreemd, onbegrijpelijk en verward. Wanneer gij de droomen van zeer jonge kinderen, vanaf een leeftijd van $1^1/_2$ jaar wilt nagaan, dan zult gij vinden, dat deze zeer eenvoudig en gemakkelijk te verklaren zijn. Het kleine kind droomt altijd van vervulling van wenschen, die den dag tevoren in hem opkwamen en niet bevredigd werden. Er is geen uitleggingskunst noodig, om deze eenvoudige oplossing te vinden, maar het is reeds voldoende te informeeren naar wat het kind den vorigen dag (droomdag) beleefd heeft. Zeker zou 't nu de bevredigendste oplossing van het droomraadsel zijn, als ook de droomen der volwassenen, evenals die der kinderen niet anders waren dan vervullingen van op den droomdag opgewelde wenschen. Dit nu is inderdaad het geval: de moeilijkheden, die deze verklaring in den weg staan, laten zich door eene grondige analyse der droomen stap voor stap uit den weg ruimen.

De eerste en gewichtigste tegenwerping is wel, dat de droomen van volwassenen gewoonlijk een onbegrijpelijken inhoud hebben, die 't allerminst aan een wenschvervulling doet denken. Het antwoord luidt: Deze droomen hebben eene misvorming ondergaan: het psychische gebeuren, dat hun ten grondslag ligt, had oorspronkelijk in heel andere woorden uitgedrukt moeten zijn. Gij moet den manifesten droominhoud, zooals gij hem U 's morgens onduidelijk herinnert en met moeite onder schijnbaar willekeurig gekozen woorden brengt, wel onderscheiden van de latente droomgedachten, wier aanwezigheid in het onbewuste wij moeten aannemen.

Deze vervorming van de droomgedachten is hetzelfde proces, dat gij reeds hebt leeren kennen bij het onderzoek naar de wijze van ontstaan van hysterische symptomen; zij wijst ons erop, dat hetzelfde spel van elkander tegenwerkende psychische krachten, zoowel bij de droomvorming als bij de symptoomvorming aan 't werk is. De manifeste droominhoud is het onkenbare surrogaat voor de onbewuste droomgedachten en deze misvorming is het werk van de afwerende krachten van het Ik, van weerstanden, die aan de verdrongen wenschen van het onbewuste den toegang tot het bewustzijn in den wakenden toestand geheel beletten en in hunne verslapping gedurende den slaaptoestand toch nog zoo krachtig werken, dat zij die wenschen slechts zorgvuldig vermomd toelaten. De droomer begrijpt dan den zin van zijne droomen evenmin als de hystericus het verband en de beteekenis van zijne symptomen.

Dat er latente droomgedachten bestaan en dat tusschen haar en den manifesten droominhoud werkelijk het zooeven beschreven verband aanwezig is, hiervan kunt gij U overtuigen bij de analyse der droomen, waarvan de techniek met die der psychoanalyse samenvalt. Gij moet van den schijnbaren samenhang der elementen in den manifesten droom geheel afzien en de invallen

bij elkander zoeken, die bij vrije associatie volgens de psychoanalytische werkwijze in verband met elk afzonderlijk droomelement opduiken Uit dit materiaal construeert men de latente droomgedachten op dezelfde wijze, als waarop uit de invallen van den zieke met betrekking tot zijne symptomen en herinneringen, zijne verborgen complexen werden geraden. Uit de aldus gevonden latente droomgedachten ziet gij zonder meer, hoe volkomen gewettigd het is, de droomen van volwassenen op de kinderdroomen terug te brengen. Hetgeen nu als de eigenlijke beteekenis van de droomen in de plaats van den manifesten droominhoud gezet kan worden is altijd goed te begrijpen, staat in verband met de indrukken van den vorigen dag en blijkt eene vervulling van onbevredigde wenschen te zijn. Den manifesten droom, dien gij u bij het ontwaken herinnert, kunt gij dan beschrijven als eene verkapte vervulling van verdrongen wenschen.

Gij kunt door op synthetische wijze te werk te gaan nu ook inzicht krijgen in het vervormingsproces, dat de omzetting der onbewuste droomgedachten in den manifesten droominhoud veroorzaakte. Wij noemen dit proces de „droomarbeid". Deze verdient onze volste theoretische belangstelling, wijl wij daarin, zooals nergens anders kunnen bestudeeren, welke psychische processen van welker bestaan wij geen flauw vermoeden hadden, in het onbewuste, of nauwkeuriger uitgedrukt, tusschen twee aparte psychische systemen als het bewuste en het onbewuste, kunnen plaats grijpen. Onder deze nieuw ons bekend geworden processen treden die der verdichting en der verschuiving sterk op den voorgrond. De droomarbeid is een bijzonder geval der inwerking van verschillende psychische groepeeringen op elkander, die weer het gevolg zijn van de splijting der ziel; op alle essentieele punten schijnt zij identiek te zijn met den voor de vermomming dienenden arbeid, welke bij misluk-

kende verdringing de verdrongen complexen in symptomen omzet.

Gij zult verder bij de analyse der droomen — het meest overtuigend bij die van U zelf —, met verwondering den verrassend grooten invloed ontdekken, die indrukken en gebeurtenissen uit de prille jeugd op de ontwikkeling van den mensch uitoefenen. In het droomleven zet als 't ware het kind zijn bestaan voort in den mensch, met behoud van al zijne eigenaardigheden en wenschopwellingen, ook van die, welke in 't latere leven onbruikbaar geworden zijn. Met onweerstaanbare macht dringt zich aan U op welke ontwikkelingsgangen, verdringingen, sublimeeringen en reactieprocessen het zijn, die uit het geheel anders aangelegde kind den zoogenaamd normalen mensch, den drager en voor een deel ook het slachtoffer der met moeite verworven beschaving hebben doen ontstaan.

Ook daarop wil ik Uwe aandacht vestigen, dat wij bij de analyse der droomen ontdekten dat het onbewuste, in 't bijzonder om uitdrukking te geven aan sexueele complexen, zich bedient van een zekere symboliek. Deze is voor een deel individueel verschillend, doch voor een ander deel typisch en schijnt zich te dekken met de symboliek, die wij achter onze mythen en sprookjes vermoeden. Het zou niet onmogelijk zijn, dat de laatstgenoemde scheppingen der volkeren met behulp van den droom verklaard konden worden.

Ten slotte moet ik U waarschuwen, U niet op een dwaalspoor te laten brengen door de tegenwerping, dat het voorkomen van angstdroomen met onze opvatting van den droom als wenschvervulling in strijd is. Afgezien daarvan, dat ook deze angstdroomen eerst uitgelegd dienen te worden voor en aleer men er over oordeelen kan, moet men zeer in 't algemeen zeggen, dat de angst niet op zoo eenvoudige wijze met den droominhoud samenhangt, als men zich wel zonder verdere kennis van den neurotischen angst en zonder rekening te houden

met de oorzaken daarvan, voorstelt. De angst is een der afweerreacties van het Ik tegen te sterk geworden verdrongen wenschen en daarom ook in den droom zeer goed begrijpelijk, wanneer de droomvorming zich te zeer in dienst der vervulling van deze verdrongen wenschen gesteld heeft.

Gij ziet, de studie der droomen is op zich zelf reeds gewettigd door het feit, dat zij ons de kennis brengt van zaken, die men op andere wijze moeielijk kan te weten komen. Het is echter in verband met de psychoanalytische behandeling der neurotici, dat wij er toe zijn gekomen. Na hetgeen ik tot nu toe gezegd heb, kunt gij licht begrijpen, hoe de droomuitlegging, als zij niet door de weerstanden van den zieke al te zeer bemoeilijkt wordt, tot de kennis van de verborgen en verdrongen wenschen van den patiënt en de daardoor gevoede complexen kan leiden. Ik kan nu overgaan tot de derde groep van psychische phaenomenen, welker studie een technisch hulpmiddel voor de psychoanalyse heeft opgeleverd.

Het zijn de kleine onhandigheden van normale, zoowel als van zenuwachtige menschen, waaraan men gewoon is anders geene beteekenis toe te kennen: het vergeten van dingen, die zij konden weten en een volgend oogenblik ook werkelijk weten, (b. v. het tijdelijk vergeten van eigennamen) het zich verspreken, dat een ieder onzer zoo dikwijls overkomt, het daarmede analoge zich verschrijven en zich verlezen, het mis- of iets verkeerds grijpen en het verliezen of breken van voorwerpen, en dergelijke: allemaal dingen, waarvoor men anders geene psychologische verklaring zoekt en die men als toevallige gebeurtenissen, als gevolgen van verstrooidheid, onoplettendheid enz., zonder aanstoot er aan te nemen, laat passeeren. Daarbij komen nog de handelingen en gebaren, die de betreffende personen zelve niet opmerken, laat staan, dat zij er eenige psychische beteekenis aan toekennen, zooals het spelen met voorwerpen, het neuriën

van melodiën, het manipuleeren met een of ander lichaamsdeel of kleedingstuk en dergelijke. [1]) Deze kleinigheden, de onhandigheden zoowel als de symptoom- en toevalshandelingen, zijn niet zóó zonder beteekenis als men naar het schijnt stilzwijgend overeengekomen is, aan te nemen. Zij hebben ongetwijfeld een diepen zin en zijn uit de omstandigheden, waaronder zij optreden, gewoonlijk gemakkelijk en zeker te verklaren; het blijkt dan, dat zij wederom uitdrukking geven aan impulsen en voornemens, die teruggedrongen en voor het bewustzijn van den persoon in quaestie verborgen moeten worden, of dat zij rechtstreeks van dezelfde verdrongen wenschopwellingen en complexen afkomstig zijn, die wij reeds als de oorzaak voor het ontstaan der symptomen en der droomen hebben leeren kennen. Zij zijn dus gelijkwaardig met symptomen en hunne studie kan, evenals die der droomen, dienstig zijn voor de ontdekking van verborgenheden van het zieleleven. De mensch gebruikt ze als 't ware, om zijne intiemste geheimen te verraden. Dat zij zoo gemakkelijk en veelvuldig voorkomen, zelfs bij den gezonden mensch, wien de verdringing van zijne onbewuste neigingen over 't geheel genomen, goed gelukte, hebben zij aan hunne nietigheid en onbeduidendheid te danken. Maar zij mogen aanspraak maken op eene groote theoretische beteekenis, daar zij ons het bestaan der verdringing en der vorming van substitutieproducten, ook bij gezonde individuën, bewijzen.

Gij hebt reeds opgemerkt, dat de psychoanalyticus zich door een bijzonder sterk geloof aan de determineering van het zieleleven kenmerkt. Voor hem is er in de uitingen der psyche niets kleins, niets willekeurigs, niets toevalligs; hij verwacht overal eene voldoende motiveering, ook daar, waar men gewoonlijk zulk

---

[1]) Zur Psychopathologie des Alltagsleben. 7e Aufl. 1920. Internat. Psychoanal. Verlag. In 't Hollandsch vertaald door J. STÄRCKE, De invloed van ons onbewuste in ons dagelijksch leven, Amsterdam 1916.

een eisch niet stelt; ja, hij is op een aantal verschillende motiveeringen van een en dezelfde uiting van de ziel voorbereid, terwijl onze zoogenaamde aangeboren behoefte aan kausaalverband zich tevreden stelt met een enkele psychische oorzaak.

Resumeerende, bezitten we dus als hulpmiddelen tot het opsporen van het verborgene, vergetene en verdrongene in het zieleleven, de studie van de bij vrije associatie te voorschijn geroepen invallen der zieken, van hunne droomen, van hunne onhandigheden en symptoomhandelingen: voegen wij hieraan toe het verwerken van de beteekenis van andere phaenomenen, die gedurende de psychoanalytische behandeling aan het licht komen, en waarover ik later onder den titel „overdracht" eenige opmerkingen zal maken. Dit alles in aanmerking nemende, zult gij met mij tot de slotsom komen, dat onze techniek reeds voldoende in staat is het haar gestelde vraagstuk tot oplossing te brengen, n.l. om het pathogene psychische materiaal in het bewustzijn binnen te loodsen en aldus het door de vorming van substitutie-symptomen ontstane lijden te doen verdwijnen. Dat wij gedurende dezen therapeutischen arbeid onze kennis van het zieleleven van den normalen en den zieken mensch verrijken en dieper er in doordringen, kan zeker niet anders dan als eene bijzondere aantrekkelijkheid en een bijzonder voordeel van deze werkwijze worden gewaardeerd.

Ik weet niet, of gij den indruk ontvangen hebt, dat de techniek, door welker arsenaal ik U zooeven rondleidde, bijzonder moeilijk is. Ik geloof, dat zij geheel opgewassen is tegen de moeilijkheden van het onderwerp, dat zij onder de knie moet krijgen. Maar zooveel is zeker, dat men deze techniek niet zoo maar van zelf kent, dat zij moet worden aangeleerd evenals de histologische of de chirurgische. Het zal U wellicht verwonderen te hooren, dat wij in Europa eene menigte oordeelvellingen over de psychoanalyse vernamen uit den mond van personen, die

van genoemde techniek niets weten en ze niet toepassen en dan als 't ware hoonend van ons verlangden, dat wij hun de juistheid van onze resultaten zouden bewijzen. Er zijn onder deze tegenstanders zeker ook personen, wien anders eene wetenschappelijke denkwijze niet vreemd is, die b.v. het resultaat van een microscopisch onderzoek niet zouden verwerpen op grond van het feit, dat het in het anatomische praeparaat niet met het bloote oog te constateeren is, althans niet, voordat zij zelf met behulp van den microscoop zich een oordeel over de zaak gevormd hadden. Maar in zake de erkenning der psychoanalyse zijn de omstandigheden werkelijk veel ongunstiger. De psychoanalyse wil het in het zieleleven verdrongene door het bewuste doen erkennen en aannemen en een ieder, die een oordeel over haar velt, is zelf een mensch met verdringingen, die hij wellicht slechts met moeite handhaaft. De psychoanalyse moet daarom bij hem denzelfden weerstand opwekken als bij den zieke. Deze weerstand kan zeer gemakkelijk zich voordoen als verwerping op grond van intellectueele beschouwingen en argumenten aanvoeren, die te vergelijken zijn met die, welke wij bij onze patiënten met den psychoanalytischen grondregel bestrijden. Evenals bij onze zieken, kunnen wij ook bij onze tegenstanders dikwijls constateeren, hoe hunne affecten een opmerkelijken invloed in negatieven zin op de onbevangenheid van hun oordeel uitoefenen. De eigendunk van het bewustzijn, dat b.v. den droom zoo geringschattend ter zijde stelt, behoort tot de krachtigste bolwerken, die zich zeer algemeen in ons gevormd hebben om het binnendringen der onbewuste complexen tegen te houden en daarom is het zoo moeilijk aan de menschen de overtuiging van de werkelijkheid van het onbewuste bij te brengen en hun iets nieuws te leeren kennen, dat met hunne bewuste kennis in tegenspraak is.

IV.

Dames en Heeren! Gij zult nu wel gaarne willen vernemen, wat wij met behulp van de beschreven technische hulpmiddelen omtrent de pathogene complexen en verdrongen wenschopwellingen der neurotici zijn te weten gekomen.

Voor alles dit: De psychoanalytische navorschingen brengen met eene werkelijk verrassende regelmatigheid de ziekteverschijnselen van de patiënten terug op indrukken uit hun liefdeleven, toonen ons, dat de pathogene wenschopwellingen de natuur hebben van verschillende componenten van de geslachtsdrift en dwingen ons aan te nemen, dat onder de ziekteveroorzakende invloeden aan stoornissen der erotiek de grootste beteekenis moet toegekend worden; en dit geldt voor de beide geslachten.

Ik weet, dat ten opzichte van deze bewering men niet gaarne met mij meegaat. Zelfs die onderzoekers, die mijn psychologischen arbeid met bereidwilligheid volgen, zijn geneigd te meenen, dat ik het aetiologische aandeel der sexueele momenten overschat en wenden zich tot mij met de vraag, waarom dan niet ook andere gemoedsbewegingen tot de beschreven phaenomenen der verdringing en surrogaatvorming aanleiding zouden kunnen geven. Mijn antwoord is: Ik weet niet, waarom zij het niet zouden kunnen, ik heb er ook niets tegen, maar de ondervinding leert, dat zij zulk eene beteekenis niet hebben, dat zij hoogstens de werking der sexueele momenten ondersteunen, nooit echter ze vervangen kunnen.

Deze stand van zaken werd door mij niet zoo maar theoretisch opgesteld. In de in 1895 met Dr. J. BREUER gepubliceerde „Studiën over Hysterie" stond ik nog niet op dit standpunt; ik moest er toe overgaan, toen mijne ervaringen talrijker werden en dieper in het onderwerp doordrongen. Mijne Heeren! Hier onder U bevinden zich ook eenige van mijne naaste vrienden en aanhangers, die samen met mij naar Worcester reisden. Vraagt hun er eens naar en gij zult hooren, dat zij allen in den aanvang de bewering van de overwegende beteekenis der sexueele aetiologie volmaakt ongeloovig aanhoorden, tot zij eindelijk door hun eigen analytischen arbeid genoopt werden, die opvatting te aanvaarden. De houding der patiënten maakt het niet bepaald gemakkelijk, zich van de juistheid der stelling die we nu bespreken, te overtuigen. In plaats van ons bereidwillig uitsluitsel te geven aangaande hun sexueel leven, zoeken zij dit met alle macht voor ons verborgen te houden. De menschen zijn in 't algemeen niet oprecht, waar het sexueele zaken betreft. Zij toonen hunne sexualiteit niet vrij, maar dragen een dikke overjas van leugenweefsel, om haar te verbergen, als ware er slecht weer in de wereld der sexualiteit. En zij hebben geen ongelijk, want zon en wind zijn in onze beschaafde wereld werkelijk niet gunstig voor de uiting der sexualiteit; eigenlijk kan niemand van ons voor anderen openlijk met zijne erotiek voor den dag komen. Doch als uwe patiënten eerst maar gemerkt hebben, dat zij het zich onder uwe behandeling behaaglijk mogen maken, leggen zij dat leugenkleed af en dan pas zijt gij in de gelegenheid U een oordeel over onze strijdvraag te vormen. Helaas zijn ook de artsen, wat betreft hunne persoonlijke verhouding tot de vragen van 't sexueele leven, niet boven de andere menschenkinderen bevoorrecht, en vele van hen staan onder den ban van die combinatie van preutschheid en wulpschheid, die de houding der

meeste „kultuurmenschen” op ’t gebied der sexualiteit beheerscht.

Gaan wij nu verder met de mededeeling van onze resultaten. Weliswaar voert in een andere reeks gevallen het psychoanalytische onderzoek de symptomen niet terug op sexueele, maar op banale traumatische gebeurtenissen. Maar dit onderscheid verliest zijne beteekenis door eene andere omstandigheid. De analyseeringsarbeid, die vereischt is voor de afdoende verklaring en de definitieve genezing van een ziektegeval, kan n.l. niet beperkt blijven tot de gebeurtenissen van den tijd waarin de ziekte optrad, maar zij dringt in al die gevallen door tot in de puberteit en in de vroege kindsheid van den zieke, om eerst daar op de voor de latere ziekte beslissende indrukken en gebeurtenissen te stuiten. Eerst de in de kindsheid beleefde voorvallen geven de verklaring van de gevoeligheid voor latere schokkende gebeurtenissen en slechts door het blootleggen en bewustmaken van deze bijna regelmatig vergeten herinneringssporen, krijgen wij de macht om de symptomen te doen verdwijnen. Wij komen hier tot dezelfde slotsom als bij de studie der droomen, n.l. dat het de onvergankelijke, verdrongen wenschopwellingen der kindsheid zijn, die met hun macht de symptoomvorming mogelijk maakten: zonder deze zou de reactie op latere schokkende gebeurtenissen normaal zijn verloopen. Deze machtige wenschopwellingen der kindsheid nu, mogen wij algemeen als van sexueele natuur beschouwen.

Maar nu ben ik eerst recht zeker van uwe verwondering. Bestaat er dan eene infantiele sexualiteit? zult gij vragen. Is de kindsheid niet juist de levensperiode, die gekenmerkt wordt door het ontbreken van de geslachtsdrift?

Neen, mijne Heeren, de voorstelling, dat met de puberteit de geslachtsdrift in de kinderen vaart, als in het evangelie de duivel in de zwijnen, is beslist onjuist.

Het kind heeft van het begin af zijne sexueele driften en uitingen, het brengt ze mee ter wereld en daaruit ontstaat langs een rij van talrijke, hoogst belangrijke ontwikkelingsstadiën, de zoogenaamde normale sexualiteit der volwassenen. Het is heelemaal niet moeilijk, de uitingen van deze sexueele activiteit van het kind waar te nemen; integendeel, er behoort bepaald eene zekere kunst toe, om ze over het hoofd te zien of weg te redeneeren. Ik ben zoo gelukkig in de gelegenheid te zijn uit uw midden een getuige te kunnen oproepen ter bevestiging van mijne beweringen. Ik toon U hier een stuk van Dr. SANFORD BELL, dat in 1902 in het „American Journal of Psychology" is verschenen. De schrijver is een Fellow van de Clark University, het instituut binnen welks muren wij ons bevinden. In dit stuk getiteld: „A preliminary study of the emotion of love between the sexes", dat drie jaren voor mijne „Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie" verscheen, zegt de schrijver, juist zooals ik 't U zooeven zeide: The emotion of sex love.... does not make its appearance for the first time at the period of adolescence, as has been thought.[1]) Hij heeft, zooals wij in Europa zouden zeggen, in Amerikaanschen stijl werkende niet minder dan 2500 positieve waarnemingen, waaronder 800 eigene, in den loop van 15 jaren verzameld. Over de teekenen, waardoor zich deze verliefdheden uiten, zegt hij: The unprejudiced mind in observing these manifestations in hundreds of couples of children cannot escape referring them to sex origin. The most exacting mind is satisfied when to these observations are added the confessions of those who have as children, experienced the emotion to a marked degree of intensity, and whose memories of childhood are relatively

---

[1]) Het gevoel der sexueele liefde.... treedt niet zooals men gemeend heeft, voor het eerst op in de periode van het volwassen worden.

distinct.[1]) Het meest echter zullen diegenen onder U, die aan de infantiele sexualiteit niet wilden gelooven, verrast zijn door de mededeeling, dat onder deze vroeg verliefde kinderen een niet gering aantal pas den teederen leeftijd van drie, vier en vijf jaar bereikt hadden.

Het zou mij niet verwonderen, wanneer gij aan deze waarnemingen van uwen landsman eerder geloof wildet schenken, dan aan de mijne. Mij zelven is het kort geleden gelukt uit de analyse van een vijfjarigen, aan angst lijdenden jongen, die door zijn eigen vader volgens de regels van de kunst werd geanalyseerd [2]) een tamelijk volledig beeld te krijgen van de somatische geslachtsdriftsuitingen en de psychische producties op een vroegen ontwikkelingstrap van het liefdeleven in de kindsheid. En ik mag er even aan herinneren, dat mijn vriend Dr. C. G. JUNG in deze zaal eenige uren geleden U de waarneming betreffende een nog jonger meisje voorlas, dat tengevolge van dezelfde aanleiding als mijn patiëntje, — bij de geboorte van een nieuw kind — bijna dezelfde zinnelijke opwellingen, wenschen en complexvormingen met zekerheid liet raden. Ik twijfel dus niet, of gij zult U met het aanvankelijk bevreemdende idee van de infantiele sexualiteit leeren verzoenen en ik wil U alleen nog maar het prijzenswaardige voorbeeld van den Zürichschen psychiater E. BLEULER voorhouden, die nog voor een paar jaar openlijk verklaarde, „dat hij van mijne sexueele theoriën absoluut niets begreep", en die sedert

---

[1]) Waar men onbevooroordeeld deze manifestaties bij honderden kinderparen waarneemt, kan men er niet aan ontkomen, ze terug te brengen tot een sexueelen oorsprong. De meest sceptische geest is voldaan, wanneer aan deze waarnemingen worden toegevoegd de bekentenissen van hen, die als kind dit gevoel met groote intensiteit ondervonden, en wier herinneringen uit de kindsheid betrekkelijk scherp zijn.

[2]) Analyse der Phobie eines fünfjährigen Knaben. Jahrbuch für psychoanalytische und psychopathologische Forschungen. Bd. I, 1 Hälfte 1909.

door eigen waarnemingen het bestaan der infantiele sexualiteit in haar vollen omvang kon bevestigen. [1])

Wanneer de meeste menschen, zoowel geneeskundige onderzoekers als andere, van het sexueele leven van het kind niets willen weten, zoo is dit maar al te licht begrijpelijk. Zij hebben hunne eigene infantiele sexueele uitingen onder den druk der de beschaving brengende opvoeding vergeten en willen nu aan het verdrongene niet herinnerd worden. Zij zouden tot andere inzichten geraken, wanneer zij het onderzoek wilden beginnen met eene zelfanalyse, met eene herziening en uitlegging van de herinneringen uit hunne kindsheid.

Zet ge nu eens uw twijfel op zijde en tracht dan onder mijne leiding de beteekenis der infantiele sexualiteit van de eerste levensjaren af te begrijpen. [2]) De geslachtsdrift van het kind blijkt zeer samengesteld te zijn en laat zich in vele componenten van verschillenden oorsprong splitsen. Vooropgesteld zij, dat zij nog onafhankelijk is van de functie der voortplanting, in wier dienst zij zich eerst later zal stellen. Zij dient tot het zich verschaffen van verschillende soorten van lustgevoelens, die wij wegens analogie en onderlingen samenhang, als sexueele lusten samenvatten. De hoofdbron voor de infantiele sexueele lust is de meest geschikte prikkeling van bepaalde, bijzonder gevoelige lichaamsdeelen; hiertoe behooren behalve de genitaliën, de mond-, de aars-, de pisbuisopening, ook nog de huid en andere oppervlakken met zintuigelijke functie. Daar gedurende deze eerste phase van het sexueele leven het kind de bevrediging aan zijn eigen lichaam vindt en een vreemd object niet noodig heeft, noemen wij met eene uitdrukking van HAVELOCK ELLIS, deze phase die van het a u t o ë r o t i s m e. De lichaamsdeelen, die

---

[1]) BLEULER, Sexuelle Abnormitäten der Kinder. Jahrbuch der schweiz. Gesellschaft für Schulgesundheitspflege, IX 1908.

[2]) Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie, Wien, FR. DEUTICKE, 1906, 4e Auflage 1920.

voor het verkrijgen van sexueelen lust van beteekenis zijn, noemen wij *erogene zonen*. Het duimzuigen of 't zabbelen der kleinste kinderen is een goed voorbeeld ervan, hoe van eene erogene zone uit zulk een autoërotische bevrediging plaats vindt. De eerste, die dit phenomeen wetenschappelijk heeft bestudeerd, is de kinderarts LINDNER in Buda-Pest; deze heeft het al terecht als een soort sexueele bevrediging opgevat en de overgang ervan tot andere hoogere vormen der sexueele uitingen volledig beschreven. Eene andere wijze van sexueele bevrediging op dezen leeftijd is de masturbatorische prikkeling der genitaliën, welke zulk eene groote beteekenis voor het latere leven houdt en die vele individuën zelfs nooit geheel te boven komen. Naast deze en andere autoërotische handelingen vertoonen zich zeer vroegtijdig bij het kind die componenten der geslachtsdrift, of zooals wij gaarne zeggen, der *libido*, die een andere persoon als object veronderstellen. Deze begeerten treden op in aan elkaar gepaarde tegenstellingen, als actieve en passieve; ik noem U als de voornaamste vertegenwoordigers van deze groep, de lust pijn te doen (sadismus) met zijn passieve pendant (masochismus) en de actieve en passieve kijklust; van eerstgenoemde van deze splitst later de weetgierigheid zich af, van laatstgenoemde de drang om in de kunst of wel in 't tooneelspel zich te laten bewonderen.

Andere sexueele uitingen van het kind vallen reeds onder het gezichtspunt der objectkeuze: de hoofdrol hierbij wordt gespeeld door een ander persoon, die zijne beteekenis oorspronkelijk te danken heeft aan den invloed van de zucht tot zelfbehoud.

Het geslachtsonderscheid echter speelt in deze kinderlijke periode nog geen overwegende rol. Gij kunt dus gerust bij elk kind, zonder het daarmede verkeerd te beoordeelen, een stuk homosexueelen aanleg veronderstellen.

Dit wilde, aan vormen rijke, maar gedissocieerde sexueele

leven van het kind, waarin elke afzonderlijke drift onafhankelijk van alle andere naar bevrediging streeft, ondergaat nu een samenvoeging en organisatie zijner onderdeelen naar twee hoofdrichtingen, zoodat met het einde van de puberteit de ontwikkeling van het definitieve sexueele karakter van het individu meestal geheel voltooid is. Eenerzijds rangschikken zich de afzonderlijke driften onder de opperheerschappij der genitaalzone, waardoor het geheele sexueele leven in den dienst der voortplanting treedt en hunne bevrediging slechts in zooverre van beteekenis blijft, als zij de eigenlijke sexueele acte voorbereidt en begunstigt. Anderzijds dringt de objectkeuze het autoërotisme op den achtergrond, zoodat nu in 't liefdeleven de drang ontstaat, alle componenten van de geslachtsdrift aan de geliefde persoon te bevredigen. Maar niet al de verschillende oorspronkelijke drangbegeerten krijgen de gelegenheid om deel te nemen aan deze definitieve formeering van het geslachtsleven. Nog voor het aanbreken van de puberteitsperiode zijn onder den invloed van de opvoeding zeer energieke verdringingen van bepaalde driften verkregen en hebben psychische machten: de schaamte, de walging en de moraal zich ontwikkeld, om als wachters deze verdringingen te handhaven. Wanneer dan in de puberteit de behoefte aan sexueele bevrediging als een springvloed opkomt, dan wordt deze door de weerstanden der genoemde psychische dammen binnen het z.g. normale stroombed gehouden en in de onmogelijkheid gebracht om de verdrongen driften opnieuw te doen opleven. Het zijn vooral de koprophile d. w. z. de met de excrementen samenhangende lustgevoelens der kindsheid en verder de fixeering aan de personen van de primitieve objectkeuze, die het sterkst verdrongen worden.

Mijne Heeren! Volgens een regel der algemeene ziektekunde draagt ieder ontwikkelingsproces de kiemen eener pathologische

dispositie in zich, daar het proces tegengehouden of vertraagd kan worden, of wel onvolkomen kan verloopen. Dit geldt ook voor de zoo gecompliceerde ontwikkeling der geslachtsfunctie. Deze verloopt niet bij alle individuën even glad en veroorzaakt dan het overblijven van abnormaliteiten of wel de dispositie voor later ziek worden door een soort terugvallen tot den infantielen toestand (regressie).

Het kan voorkomen, dat niet al de partieele driften zich aan de heerschappij van de genitaalzone onderwerpen; een dergelijke onafhankelijk gebleven aandrift vormt dan datgene, wat wij eene perversiteit noemen en is in staat het normale doel van de geslachtsdrift te vervangen door een eigen doel.

Zooals reeds werd vermeld, komt het dikwijls voor, dat het autoërotisme niet geheel overwonnen wordt en dat in de toekomst de meest verschillende stoornissen daaruit blijken te zijn voortgekomen. De oorspronkelijke gelijkwaardigheid van beide geslachten als sexueele objecten kan zich handhaven en daaruit zal op rijperen leeftijd eene neiging tot homosexueele uitingen kunnen te voorschijn komen, om onder bepaalde omstandigheden tot uitsluitende homosexualiteit te worden versterkt. Deze reeks van stoornissen beantwoordt aan de directe remmingen in de ontwikkeling der geslachtsfunctie, en omvat de perversiteiten en het lang niet zeldzaam voorkomende algemeene infantilisme van het geslachtsleven.

Op eene andere wijze is de dispositie tot de neurosen van eene stoornis in de geslachtsontwikkeling af te leiden. De verhouding der neurosen tot de perversiteiten is als die van een negatief tot zijn positief; bij de neurosen zijn als dragers der complexen en als symptoomvormers dezelfde componenten der geslachtsdrift aan te toonen, als bij de perversiteiten, maar hier werken zij van uit het onbewuste: zij zijn dus verdrongen, doch konden zich des ondanks toch in het onbewuste

handhaven. De psychoanalyse leert ons inzien, dat overmatige uiting van deze driften op zeer vroegen leeftijd voert tot een soort van partieele fixeering, die nu een zwak punt vormt in de voegen van de geslachtsfunctie. Stuit dan de uitoefening van de normale geslachtsfunctie op rijperen leeftijd op hindernissen, dan wordt de verdringing, die in de ontwikkelingsperiode tot stand kwam, juist op die plaatsen doorbroken waar de infantiele fixeeringen hebben plaats gehad.

Gij zult nu misschien de tegenwerping maken: „Maar dit alles is toch geen sexualiteit". Ik gebruikte dit woord in veel ruimeren zin, dan gij gewoon zijt het op te vatten. Dat geef ik U gaarne toe; alleen de vraag is, of niet veeleer door U aan dat woord een veel te enge beteekenis wordt gegeven, waar gij het gebruik ervan uitsluitend tot het gebied der voortplanting beperkt. Daarbij doet gij afstand van het inzicht in de perversiteiten, van den samenhang tusschen perversiteit, neurose en normaal geslachtsleven en zijt gij niet meer in staat het somatische en psychische liefdeleven der kinderen in zijn gemakkelijk waar te nemen eersten aanvang, in zijne ware beteekenis te begrijpen. Maar tot welk besluit gij dan ook betreffende het gebruik van het woord in quaestie zult komen, hieraan moet gij vasthouden, dat de psychoanalyticus de sexualiteit opvat in dien uitgebreiden zin, waartoe men als van zelve komt, wanneer men de kinderlijke sexualiteit niet onderschat.

Keeren wij nu nogmaals terug tot de ontwikkeling der sexualiteit bij het kind. We hebben hier nog veel aan toe te voegen, daar we tot nu toe onze aandacht meer aan de somatische, dan aan de psychische uitingen van het geslachtsleven schonken. De primitieve objectkeuze van het kind, die een gevolg is van zijne hulpbehoevendheid, eischt verder onze belangstelling. In den aanvang richt zich die keuze op alle personen, die het verzorgen, om evenwel weldra aan de ouders de eerste plaats

toe te kennen. De verhouding van de kinderen tot hunne ouders is, zooals directe waarneming van het kind en in overeenstemming daarmee het latere psychoanalytische onderzoek der volwassenen bewijst, geenszins vrij van elementen van bijkomstige sexueele opwinding. Het kind neemt beide ouders en wel een van beiden in het bijzonder, tot voorwerp van zijne erotische wenschen. Gewoonlijk staat het daarbij al onder den invloed der ouders, wier teederheid zeer duidelijk het karakter draagt van eene, zij het dan ook met betrekking tot haar einddoel geremde uiting der sexualiteit.

In den regel voelt de vader zich het meest aangetrokken tot de dochter, de moeder tot den zoon; het kind reageert hierop met als zoon zich in de plaats van den vader, als dochter zich in de plaats van de moeder te wenschen. De gevoelens, die in deze verhoudingen tusschen ouders en kinderen en in aansluiting daaraan tusschen broers en zusters onderling worden opgewekt, zijn niet alleen van positieven teederen, maar ook van negatieven vijandigen aard. Het aldus gevormde complex is tot eene spoedige verdringing bestemd, maar ook nog van het onbewuste uit, doet het een grooten en duurzamen invloed gelden. Wij mogen het vermoeden uitspreken, dat het met zijne uitloopers het kerncomplex van iedere neurose vormt en wij zijn er op voorbereid, dit complex ook op andere terreinen van het zieleleven niet minder werkzaam aan te treffen. De mythe van Koning Oedipus, die zijn vader doodt en zijne moeder tot vrouw krijgt, is eene nog maar weinig vervormde openbaring van den infantielen wensch, waartegen op lateren leeftijd het incestverbod als een slagboom oprijst. De Hamletcreatie van Shakespeare berust op hetzelfde, maar nu hier beter vermomde incestcomplex.

Ongeveer in den tijd, dat het kind door het nog onverdrongen kerncomplex wordt beheerscht, ontwikkelt zich een belang-

rijk stuk van zijn intellectueele werkzaamheid en wel in dienst van de belangstelling in sexueele zaken. Het begint na te vorschen waar toch de kinderen vandaan komen en raadt, gebruik makende van wat het opmerkt, meer van de werkelijke verhoudingen, dan de volwassenen kunnen vermoeden. Gewoonlijk is het de materieele bedreiging, die van de komst van een nieuw kind uitgaat en waarin het aanvankelijk slechts een mededinger ziet, die zijn zucht tot onderzoek opwekt. Onder den invloed van de in hemzelf werkzame, afzonderlijke geslachtsdriftcomponenten komt het tot een aantal „infantiele sexueele theoriën", b.v. dat het aan beide geslachten een zelfde mannelijk genitaalapparaat toekent, dat het de conceptie door eten laat plaats hebben en de kinderen door het einde van het darmkanaal laat geboren worden en dat het den geslachtelijken omgang opvat als eene vijandige handelwijze, als een soort overweldiging. Maar juist de onrijpheid van zijne sexueele constitutie en de leemte in zijne kennis, die een gevolg is van de onzichtbaarheid van het vrouwelijke geslachtskanaal, nopen den infantielen onderzoeker zijn arbeid als vruchteloos op te geven. Het feit op zich zelf, dat het deze kinderlijke navorsching ondernam, evenzeer als de op grond daarvan opgebouwde infantiele sexueele theoriën, blijven van beslissende beteekenis voor de karaktervorming van het kind en voor den inhoud van eene eventueel later optredende neurose.

Het is onvermijdelijk en dan ook normaal, dat het kind de ouders tot objecten van zijne eerste liefde uitkiest. Maar zijne libido moet niet op deze eerste objecten gefixeerd blijven, doch later ze alleen maar tot voorbeeld nemen, om in den tijd der definitieve objectkeuze, geleidelijk van hen af op vreemde personen over te gaan. Het is dringend noodig, dat het kind van de ouders zich losmake, wil niet de sociale bruikbaarheid van het jonge individu bedreigd worden. Gedurende den tijd, dat de

verdringing tot stand komt van een deel der partieele driftcomponenten van de sexualiteit, en later, wanneer de invloed der ouders moet verminderen, — dezelfde invloed, die in hoofdzaak de verdringingen heeft doen tot stand komen — worden er hooge eischen gesteld aan de opvoeding, eischen, waaraan tegenwoordig zeker niet altijd op verstandige en geschikte wijze wordt voldaan.

Mijne Heeren! Denkt vooral niet, dat met deze uiteenzettingen over het sexueele leven en de psychosexueele ontwikkeling van het kind, wij al te ver van de psychoanalyse en van het vraagstuk, hoe nerveuse stoornissen opgeheven moeten worden, zijn afgedwaald. Wanneer gij wilt, kunt gij de psychoanalytische behandeling als niet anders dan eene voortgezette opvoeding omschrijven, die ten doel heeft infantiele resten te overwinnen.

V.

Dames en Heeren! Met de ontdekking der infantiele sexualiteit en het terugbrengen der neurotische symptomen tot componenten der erotische driften, zijn wij gekomen tot eenige gansch niet verwachte formuleeringen van het wezen en de strekking der neurotische ziekten. Wij zien dat de menschen ziek worden, wanneer tengevolge van uitwendige hindernissen of van onvoldoende inwendige aanpassing, de bevrediging van hun erotische behoeften in de realiteit hun is ontzegd. Wij zien, dat ze dan vluchten in de ziekte, om met behulp daarvan een surrogaat voor de hun ontzegde bevrediging te vinden. Wij zien in, dat de ziekelijke symptomen een stuk van de geslachtsdriftsuiting of wel het geheele sexueele leven van den patiënt bevatten en we vinden in het zich afkeeren van de realiteit de hoofdstrekking, maar ook het hoofdnadeel van het ziek zijn. Wij voelen vaag, dat de weerstand van onze zieken tegen hun herstel niet enkelvoudig is, doch uit verschillende motieven is samengesteld. Niet alleen het Ik van den zieke verzet zich er tegen de verdringingen te laten varen, waardoor het zich uit den oorspronkelijken aanleg tot den huidigen toestand heeft opgewerkt, maar ook de verschillende componenten van de geslachtsdrift willen geen afstand doen van hunne surrogaatbevrediging, zoolang het onzeker is of de werkelijkheid hun iets beters zal bieden. De vlucht uit de onbevredigende werkelijkheid is datgene, wat wij wegens de

er mede samengaande biologische nadeelen, ziekte noemen, ofschoon aan den anderen kant het nooit in gebreke blijft, voor den zieke de bevrediging van een of andere lust met zich te brengen: die vlucht geschiedt langs den weg van de regressie, van de terugkeer tot vroegere phasen van het sexueele leven, gedurende welke indertijd wel bevrediging gevonden werd.

Deze regressie is blijkbaar eene dubbele: eene chronologische, in zooverre de libido, de erotische behoefte, zich weder vast hecht aan chronologisch vroegere ontwikkelingsstadiën, en eene formeele, daar tot uiting van deze behoefte de oorspronkelijke en primitieve uitingswijzen der psyche worden aangewend. Beide soorten der regressie richten zich intusschen op de kindsheid en werken samen om een infantielen toestand van het sexueele leven te doen ontstaan.

Hoe dieper gij in de pathogenese der zenuwstoornissen doordringt, des te duidelijker zal zich voor U de samenhang onthullen der neurosen met andere en daaronder ook de hoogste en verhevenste producten van het menschelijke zieleleven. Gij zult gaan inzien, dat wij menschen met de hooge eischen onzer beschaving en onder den druk van onze innerlijke verdringingen, over het algemeen ontevreden zijn met de werkelijkheid en daarom er een phantasieleven op na houden, waarin wij, o zoo gaarne, door de productie van wenschvervullingen ons schadeloos stellen voor wat de realiteit ons doet ontberen. Deze phantasiën bevatten zeer veel van het eigenlijke constitutioneele wezen der persoonlijkheid en ook van hare door verdringing uit de werkelijkheid verbannen opwellingen. De energieke mensch, die in 't leven slaagt is degeen, aan wien het gelukt door arbeid zijne wenschphantasiën tot werkelijkheid te maken. Waar dit niet gelukt door de weerstanden der buitenwereld en de zwakte van het individu, daar treedt een zich afkeeren van de realiteit op, het individu trekt zich terug in zijne

phantasiewereld, waarin het meer bevrediging vindt, en welks inhoud het bij het optreden van ziekte in symptomen omzet. Onder bepaalde gunstige voorwaarden blijft het hem nog mogelijk, van deze phantasiën uit, een anderen weg tot de realiteit te vinden, in plaats van zich door regressie in 't infantiele voor goed van de werkelijkheid te vervreemden. Wanneer de met de realiteit op vijandelijken voet staande persoon zich verheugen mag in 't bezit van het ons psychologisch nog raadselachtige kunstenaarstalent, dan kan hij zijne phantasiën in plaats van in symptomen in artistieke scheppingen omzetten, op deze wijze aan de neurose ontsnappen en langs dezen omweg het verband met de realiteit weder herstellen.[1]) Waar het individu zich tegen de werkelijkheid in opstand bevindt en deze kostbare aanleg ontbreekt, of in onvoldoende mate aanwezig is, daar wordt 't wel onvermijdelijk, dat de libido, langs den weg der regressie de oorspronkelijke phantasie weder bereikt, aan de infantiele wenschen nieuw leven inblaast, en zoodoende de neurose doet ontstaan.

De neurose neemt heden ten dage de plaats in van het klooster, waarin zich al die personen pleegden terug te trekken, die door het leven ontgoocheld waren, of die zich voor het leven te zwak gevoelden.

Laat mij te dezer plaatse het hoofdresultaat vermelden, waartoe wij door het psychoanalytisch onderzoek der nerveusen geraakt zijn: de neurosen hebben niet een hen karakteriseerenden psychischen inhoud, die niet ook bij een gezond mensch zoude kunnen worden aangetroffen; C. G. JUNG drukt dit aldus uit, dat de complexen, waardoor de zenuwlijders ziek worden, dezelfde zijn waarmede ook wij gezonden te strijden hebben. Het hangt af van de quantitatieve verhoudingen der onderling

---

[1]) O. RANK, Der Künstler, H. Heller, Wien 1907.

met elkander worstelende krachten, of het resultaat van den strijd zal zijn gezondheid of neurose, dan wel eene compenseerende overprestatie.

Dames en Heeren! De belangrijkste ervaring, die onze opvatting betreffende sexueele driften als drijfkracht voor het ontstaan der neurose bevestigt, moet ik U nog mededeelen. Telkenmale, wanneer wij een zenuwpatiënt psychoanalytisch behandelen, treedt bij hem het bevreemdende verschijnsel op van de zoogenaamde overdracht, d. w. z. hij richt op den arts een overmaat van teedere, dikwijls genoeg met vijandigheid vermengde opwellingen, die niet door de verhouding tot hem, zooals die in werkelijkheid bestaat, gemotiveerd zijn; volgens alle bijzonderheden van hun optreden moeten zij worden afgeleid van de oude, onbewust geworden phantasiewenschen van den zieke. Juist dat stuk van zijn gevoelsleven, dat hij zich niet meer in de herinnering kan terugroepen, doorleeft de zieke aldus opnieuw in zijne verhouding tot den arts en eerst door zulk een in de „overdracht" opnieuw weder beleven, wordt hij overtuigd, zoowel van het bestaan, als van de macht van deze onbewuste sexueele opwellingen. De symptomen, die, om eene vergelijking uit de chemie te gebruiken, als 't ware de neerslagen zijn van de ondervindingen uit het vroegere liefdeleven (in den meest uitgebreiden zin), kunnen ook slechts in de verhoogde temperatuur van de gedurende de overdracht doorleefde gevoelens tot oplossing gebracht en in andere psychische producten omgezet worden. De arts speelt bij deze reactie volgens eene voortreffelijke vergelijking van S. FERENCZI[1]), de rol van een katalytisch ferment, dat de bij het proces vrij komende affecten tijdelijk aan zich bindt. De studie van de overdraging kan U ook

---

[1]) S. FERENCZI, Introjection und Uebertragung. Jahrb. f. psycho-anal. und psychopath. Forschungen, I, 2. 1909.

den sleutel geven tot het begrijpen van de hypnotische suggestie, waarvan wij ons in den aanvang bediend hebben als technisch hulpmiddel tot onderzoek van het onbewuste bij onze zieken. De hypnose bleek toen voor de therapie een hulpmiddel, voor het verkrijgen van wetenschappelijk inzicht in den stand van zaken daarentegen een beletsel te zijn, daar zij de psychische weerstanden uit een bepaald gebied als 't ware wegveegde, waardoor deze aan de grenzen daarvan evenwel zich tot een onoverkomelijke muur opstapelden. Overigens moet ge niet meenen dat het phaenomeen der overdracht, dat ik tot mijn leedwezen hier veel te kort moet behandelen, aan den invloed der psychoanalytische behandeling zijn ontstaan te danken heeft. De overdracht treedt in alle verhoudingen tusschen menschen onderling en zoo ook bij den omgang tusschen den zieke en den arts, spontaan op: zij is overal de eigenlijke draagster van den therapeutischen invloed en zij werkt des te sterker, naarmate men minder op haar voorhanden zijn verdacht is. De psychoanalyse schept dus niet de overdracht, doch onthult alleen maar haar bestaan aan het bewustzijn en maakt zich er meester van, om de psychische processen in de gewenschte richting te sturen. Ik kan evenwel het thema der overdracht niet verlaten, zonder er den nadruk op te leggen, dat dit verschijnsel niet alleen voor het overtuigen van den zieke, maar ook voor het overtuigen van den geneesheer van beslissende beteekenis is. Ik weet, dat al mijne aanhangers pas door hunne ervaringen met de overdracht, van de juistheid van mijne beweringen over de pathogenese der neurosen overtuigd zijn geworden en ik kan zeer goed begrijpen, dat men zulk een vaste overtuiging niet verkrijgen kan, zoolang men niet zelf psychoanalyses gemaakt heeft en dus niet zelf de uitwerking der overdracht waarneemt.

Dames en Heeren! Naar mijne meening zijn er van den

kant van het intellect vooral twee bezwaren tegen het aanvaarden van de psychoanalytische denkwijze: ten eerste, de ongewoonte rekening te houden met de strenge en zonder uitzondering geldende determineering in het zieleleven; en ten tweede, de onbekendheid met de eigenaardigheden, waardoor onbewuste psychische processen zich onderscheiden van de bewuste waarmede wij allen vertrouwd zijn. Een van de meest verbreide weerstanden tegen de psychoanalytische werkwijze — zoowel bij zieken als bij gezonden — berust op het laatst genoemde moment. Men is bevreesd door de psychoanalyse schade te berokkenen, men heeft angst de verdrongen sexueele driften in het bewustzijn van den zieke te brengeu, alsof daaraan het gevaar verbonden ware, dat zij dan het hoogere ethische streven bij hem zouden overweldigen en hem van zijne met zooveel moeite verworven beschavingsattributen zouden kunnen berooven. Men wordt wel gewaar, dat de zieke wonde plekken in zijn zieleleven heeft, maar men huivert er voor, deze aan te raken, uit vrees zijn lijden nog te verergeren. Laten wij deze analogie verder uitwerken. Het is natuurlijk beter een zieke plek niet aan te raken, wanneer men daarmede slechts pijn kan doen. Maar zooals bekend, laat de chirurg zich niet terughouden van onderzoek en manipulaties aan een ziek lichaamsdeel, wanneer hij van plan is eene ingrijpende behandeling in te stellen, waarvan blijvende genezing wordt verwacht. Niemand denkt er meer aan hem de onvermijdelijke bezwaren van het onderzoek, of de reactieverschijnselen ten gevolge van de operatie te verwijten, wanneer slechts het doel bereikt wordt en de zieke, zij het met tijdelijke verergering van zijn toestand, eene blijvende verbetering daarvan verkrijgt.

De psychoanalyse nu verkeert in een dergelijk geval; zij mag dezelfde aanspraken doen gelden als de chirurgie; de toe-

neming der bezwaren, die de zieke gedurende de behandeling ondervindt, is bij goede techniek veel geringer dan hetgeen de chirurg hem oplegt, en kan bovendien tegenover den drukkenden last van het oorspronkelijk lijden zeer zeker verwaarloosd worden. De vrees echter, dat het eindresultaat eene vernietiging van het onder den invloed der beschaving ontstane karakter door de uit de verdringing verloste driften zou zijn, is geheel ongegrond; deze angst houdt geen rekening met wat onze waarnemingen ons met zekerheid geleerd hebben, n.l. dat de macht op ziel en lichaam uitgeoefend door eene wenschopwelling, waarvan de verdringing nu eenmaal mislukte, oneindig sterker is, wanneer deze onbewust, dan wanneer zij bewust is, zoodat door het bewustmaken deze macht alleen maar verzwakt kan worden. De onbewuste wensch staat niet onder onzen invloed en geen enkel streven in tegengestelde richting heeft er vat op, terwijl de bewuste wensch beteugeld wordt door al wat in het bewustzijn hem weerstreeft. De psychoanalyse kan dus als eene werkwijze van hoogere orde de plaats van de falende verdringing innemen en juist rechtstreeks in dienst zich stellen van de hoogste en schoonste doeleinden, die de beschaving nastreeft.

Wat is nu het lot van de door de psychoanalyse vrijgemaakte onbewuste wenschen en langs welke wegen weten wij ze voor het leven van het individu onschadelijk te maken? Er zijn verschillende wegen. Meestal is het resultaat, dat die wenschen reeds gedurende de behandeling, door de correcte psychische werkzaamheid der hun tegenovergestelde betere opwellingen worden opgeheven. De verdringing wordt vervangen door eene op de beste gronden berustende veroordeeling. Dit is mogelijk, daar wij voor het grootste deel slechts de gevolgtoestanden van vroegere ontwikkelingsstadiën van het Ik hebben op te ruimen. Het individu bracht destijds den

onbruikbaren drift alleen daarom in verdringing, omdat het toen zelf nog onvolkomen georganiseerd en zwak was; in zijn huidige rijpheid en kracht is het wellicht in staat, om den inwendigen vijand volkomen te beheerschen. Een tweede resultaat van den psychoanalytischen arbeid is dit, dat de te voorschijn gebrachte, onbewuste driften gebruikt kunnen worden voor de nuttige doeleinden, in wier dienst zij bij ongestoorde ontwikkeling reeds vroeger hadden moeten treden, want 't ideaal voor de ontwikkeling is volstrekt niet 't uitroeien van de infantiele wenschen. Door zijne verdringingen toch, moet de neuroselijder vele bronnen van psychische energie missen, waaruit hem voor zijn karaktervorming en voor zijne productiviteit in 't leven, zeer veel kostbare kracht had kunnen toevloeien. Wij kennen n.l. een ontwikkelingsgang, die veel doelmatiger is, de zoogenaamde sublimeering, waardoor de energie, die van de infantiele wenschen uitgaat, niet wordt opgesloten maar waarbij er partij van wordt getrokken, daar voor de verschillende neigingen, in plaats van het onbruikbare doel dat ze najagen, een hooger, eventueel niet meer sexueel doeleinde wordt gevonden. En juist de componenten van de geslachtsdrift zijn gekenmerkt door zulk eene bijzondere geschiktheid tot sublimeering, tot vervanging van hun sexueel doeleinde, door een ander, meer verwijderd en voor de gemeenschap nuttiger streven. Aan de op deze wijze voor onze psychische prestaties verkregen bijdragen aan energie, hebben wij waarschijnlijk de hoogste aanwinsten voor de beschaving te danken. Een vroegtijdig plaats gehad hebbende verdringing sluit de sublimeering van de verdrongen drift uit: na opheffing der verdringing is de weg tot de sublimeering weer vrij.

Wij mogen niet nalaten ook de derde mogelijkheid onder het oog te zien, welke als resultaat kan optreden van den psychoanalytischen arbeid. Een zeker gedeelte van de ver-

drongen libidineuse opwellingen heeft recht op directe bevrediging en behoort die in 't leven te vinden. De eischen der beschaving maken voor de meeste menschen het leven te zwaar en bevorderen daardoor het zich afkeeren van de werkelijkheid en het ontstaan der neurosen, zonder door deze overmatige verdringing der sexualiteit eene daarmede evenredige winst voor de beschaving te verkrijgen. Wij moeten ons niet op zoo'n hoog voetstuk plaatsen, dat wij het oorspronkelijk animale van onze natuur geheel verwaarloozen en mogen ook niet vergeten, dat de bevrediging van de individueele behoefte aan geluk toch nooit van de lijst der doeleinden onzer beschaving kan worden geschrapt. De plasticiteit der componenten van onze sexualiteit, die blijkt uit hunne geschiktheid tot sublimeering, brengt ons zeer zeker in groote verzoeking om door steeds verder ze te sublimeeren, het peil der beschaving ook voortdurend te verhoogen. Maar evenmin als wij er op rekenen bij onze machines, meer dan een zekere fractie der toegevoerde warmte in nuttigen mechanischen arbeid om te zetten, evenmin moeten wij er naar streven, de energie der geslachtsdrift in haar vollen omvang aan hare oorspronkelijke doeleinden te onttrekken. Dit kan niet gelukken en wanneer de beperking van de sexualiteit te ver zou worden gedreven, dan moet dat alle nadeelen van eenen roofbouw met zich brengen.

Ik weet niet, of niet gij Uwerzijds deze waarschuwing, waarmee ik eindig, aanmatigend zult vinden. Ik waag het daarom slechts op indirecte wijze U mijne overtuiging kenbaar te maken, door U een oud sprookje te vertellen, waaruit gij zelve maar de moraal moet trekken. De Duitsche literatuur kent het stadje Schilda, van welks inwoners alle mogelijke slimme streken worden verteld. De Schildburgers, luidt het verhaal, bezaten ook een paard, waarover zij, wat werkkracht betreft, zeer tevreden waren en waarop zij slechts één aanmerking

hadden, n.l. dat het zooveel dure haver verslond. Zij besloten het dier deze hebbelijkheid langzaam en voorzichtig af te leeren door het rantsoen elken dag met eenige halmen te verminderen, tot zij het eindelijk aan algeheele onthouding gewend zouden hebben. Het ging eenigen tijd voortreffelijk, het paard gebruikte nog slechts één halm per dag, en den volgenden dag zou het eindelijk havervrij werken. Juist dien morgen vonden zij het nukkige dier dood in den stal, en de Schildburgers konden maar niet begrijpen, waaraan het gestorven was.

Wij zouden geneigd zijn te gelooven, dat het paard verhongerd was, en dat zonder een zeker rantsoen haver in 't geheel geen arbeid van een dier kan worden verwacht.

Ik dank U voor de uitnoodiging hier te komen spreken en voor de aandacht die gij mij hebt willen schenken.
